

Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου
Σχολή Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών
Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Διεθνών Σχέσεων

Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών
«Διακυβέρνηση και Δημόσιες Πολιτικές»

Ευρωπαϊκές χρηματοδοτήσεις και προώθηση
συμπεριληπτικών πολιτικών: Η περίπτωση του πληθυσμού
Ρομά.

Παπαποστόλου Μπενέκη Αθηνά

Κόρινθος, Σεπτέμβριος 2025

University of the Peloponnese
Faculty of Social and Political Sciences
Department of Political Studies and International Relations

Master Program in
«Governance and Public Policies»

**European funding and promotion of inclusive policies: The
case of the Roma population.**

Papapostolou Beneki Athina

Corinth, September 2025

Ευχαριστίες

Θα ήθελα να εκφράσω την ειλικρινή μου ευγνωμοσύνη προς τον επιβλέποντα καθηγητή μου για την καθοδήγηση, τις εύστοχες παρατηρήσεις και τη διαρκή υποστήριξή του σε όλα τα στάδια της εργασίας.

Ευχαριστώ επίσης θερμά την οικογένειά μου και τους φίλους μου για την κατανόηση και την ενθάρρυνση κατά τη διάρκεια αυτής της πορείας, καθώς μοιράστηκαν μαζί μου την αγωνία και το άγχος μου, τα οποία ουκ ολίγες φορές χρειάστηκε να αντιμετωπίσω ώστε να φτάσω στο επιθυμητό αποτέλεσμα.

Η διαδικασία αυτή υπήρξε για μένα μια πολύτιμη εμπειρία μάθησης και εξέλιξης, επιβεβαιώνοντας ότι αξίζει πάντα να προσπαθεί κανείς «να φτάσει όπου δεν μπορεί»...

Ευρωπαϊκές χρηματοδοτήσεις και προώθηση συμπεριληπτικών πολιτικών: Η περίπτωση του πληθυσμού Ρομά.

Σημαντικοί Όροι: Ευρωπαϊκές χρηματοδοτήσεις, συμπερίληψη, κοινωνική ένταξη, Ρομά, ΕΚΤ, ΕΣΠΑ, Ταμείο Συνοχής

Περίληψη

Η κοινωνική ένταξη των Ρομά αποτελεί διαχρονική πρόκληση για τα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Οι ευρωπαϊκές χρηματοδοτήσεις, ιδίως μέσω του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Ταμείου και των Περιφερειακών Επιχειρησιακών Προγραμμάτων, στοχεύουν στην άρση του κοινωνικού αποκλεισμού και την ενίσχυση της πρόσβασης των Ρομά σε βασικά κοινωνικά αγαθά, όπως η εκπαίδευση, η υγεία, η εργασία και η στέγαση.

Σκοπός της παρούσας διπλωματικής είναι να εξετάσει τη συμβολή των ευρωπαϊκών πόρων στην εφαρμογή και προώθηση συμπεριληπτικών πολιτικών για τους Ρομά, μελετώντας τον ρόλο που διαδραματίζουν οι ευρωπαϊκές χρηματοδοτήσεις, τόσο μέσω εθνικών προγραμμάτων όπως το ΕΣΠΑ όσο και μέσω άμεσων προκηρύξεων από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Η εργασία εστιάζει στη σύγκριση δυο χαρακτηριστικών μορφών ευρωπαϊκής χρηματοδότησης, ενός συγχρηματοδοτούμενου έργου ενταγμένο στο ΕΣΠΑ και ενός άμεσα χρηματοδοτούμενου έργου από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, και εξετάζει το πως αυτές μεταφράζονται σε παρεμβάσεις κοινωνικής ένταξης.

European funding and promotion of inclusive policies: The case of the Roma population.

Keywords: European funding, inclusion, social inclusion, Roma ESF, NSRF, Cohesion Fund

Abstract

The social inclusion of Roma is a perennial challenge for the Member States of the European Union. European funding, in particular through the European Social Fund and the Regional Operational Programmes, aims to eliminate social exclusion and enhance Roma access to basic social goods, such as education, health, employment and housing.

The purpose of this thesis is to examine the contribution of European funds to the implementation and promotion of inclusive policies for Roma, studying the role played by European funding, both through national programmes such as the NSRF and through direct calls for proposals from the European Commission.

The paper focuses on the comparison of two characteristic forms of European funding, a co-financed project integrated into the NSRF and a project directly financed by the European Commission, and examines how these are translated into social inclusion interventions.

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΔΗΛΩΣΗ

Με την παρούσα δήλωση:

1. Δηλώνω ρητά και ανεπιφύλακτα ότι η διπλωματική εργασία που σας καταθέτω αποτελεί προϊόν δικής μου πνευματικής προσπάθειας, δεν παραβιάζει τα δικαιώματα τρίτων μερών και ακολουθεί τα διεθνώς αναγνωρισμένα πρότυπα επιστημονικής συγγραφής, τηρώντας πιστά την ακαδημαϊκή δεοντολογία.
2. Οι απόψεις που εκφράζονται αποτελούν αποκλειστικά ευθύνη της συγγραφέως και ο επιβλέπων, οι εξεταστές, το Τμήμα και το Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου δεν υιοθετούν κατ' ανάγκη τις εκφραζόμενες απόψεις ούτε φέρουν οποιαδήποτε ευθύνη για τυχόν λάθη και παραλείψεις.

Η δηλούσα

Παπαποστόλου Μπενέκη Αθηνά

Περιεχόμενα

Περίληψη	
Abstract	
Κατάλογος πινάκων	
Κατάλογος διαγραμμάτων	
Συνομογραφίες	
Κεφάλαιο 1. Εισαγωγή.....	1
1.1 Αντικείμενο της εργασίας.....	1
1.2 Σκοπός της έρευνας.....	1
1.3 Γνωστικό αντικείμενο	2
1.4 Κεντρικό επιχείρημα, ερευνητικό ερώτημα και υποερωτήματα	2
1.4.1 Κεντρικό επιχείρημα της εργασίας.....	2
1.4.2 Κεντρικό ερευνητικό ερώτημα	2
1.5 Μέθοδος έρευνας	3
Κεφάλαιο 2. Θεωρητικό πλαίσιο: Κοινωνική Πολιτική, Κοινωνική Ένταξη και Συμπερίληψη.....	4
2.1 Ορισμοί και βασικές έννοιες	4
2.1.1 Κοινωνική πολιτική	4
2.1.2 Κοινωνική Ένταξη.....	4
2.1.3 Συμπερίληψη	5
2.2 Η έννοια της συμπερίληψης στην ευρωπαϊκή κοινωνική πολιτική.....	5
2.3 Η εξέλιξη της ευρωπαϊκής στρατηγικής για τους Ρομά.....	5
2.4 Οι Ρομά ως ομάδα στόχου εθνικών πολιτικών ένταξης	9
Κεφάλαιο 3. Πολιτικές και Χρηματοδοτήσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης	13
3.1 Η πολιτική Συνοχής και ο ρόλος των κρατών μελών.....	13
3.2 Το Πολυετές Δημοσιονομικό Πλαίσιο και ο μηχανισμός προγραμματισμού	13
3.3 Τα κύρια εργαλεία χρηματοδότησης	14
3.3.1 Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο (ΕΚΤ)	14
3.3.2 Το Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης	15
3.3.3 Το Ταμείο Συνοχής	15
3.4 Το ΕΣΠΑ ως εθνικό πλαίσιο εφαρμογής (2021–2027)	16
Κεφάλαιο 4. Ευρωπαϊκές Χρηματοδοτήσεις και Συμπερίληψη των Ρομά.....	16
4.1 Η στρατηγική της ΕΕ για την ένταξη των Ρομά (2020–2030).....	16
4.2 Η Εθνική Στρατηγική Ένταξης των Ρομά (2021–2030)	18
4.3 Η συμβολή των διαρθρωτικών ταμείων στην κοινωνική ένταξη των Ρομά	19
4.3.1 Παρεμβάσεις του ΕΚΤ για τους Ρομά	19
4.3.2 Συμπληρωματικός ρόλος του ΕΤΠΑ και του Ταμείου Συνοχής.....	20
4.3.3 ΕΣΠΑ και Επιχειρησιακά Προγράμματα με στόχο την ένταξη	21
4.4 Άμεσες χρηματοδοτήσεις από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή	22
4.4.1 Η έννοια της άμεσης διαχείρισης	22
4.4.2 Βασικά προγράμματα άμεσης χρηματοδότησης	23
4.4.3 Παραδείγματα δράσεων υπέρ Ρομά και άμεσες χρηματοδοτήσεις	24
Κεφάλαιο 5 – Μελέτες περίπτωσης (case studies)	25
5.1 Case study 1 – Η περίπτωση των Παραρτημάτων Ρομά.....	26
5.1.1 Φορέας Υλοποίησης και Στόχοι	26
5.1.2 Πηγές Χρηματοδότησης.....	27
5.1.3 Αποτελέσματα και Προκλήσεις	28
5.2 Case study 2 – Πρόγραμμα REACH.....	32
5.2.1 Φορέας Υλοποίησης και Στόχοι	33

5.2.2 Πηγές Χρηματοδότησης.....	33
5.2.3 Αποτελέσματα και Προκλήσεις.....	34
Κεφάλαιο 6. Συγκριτική ανάλυση.....	36
6.1 Ενσωμάτωση αναγκών των Ρομά στον σχεδιασμό και την εφαρμογή.....	36
6.1.1 Μελέτη Περίπτωσης 1 – Παραρτήματα Ρομά.....	36
6.1.2 Μελέτη Περίπτωσης 2 – REACH.....	37
6.1.3 Συγκριτική αποτίμηση.....	37
6.2 Χαρακτηριστικά χρηματοδοτικού εργαλείου.....	37
6.2.1 Μελέτη Περίπτωσης 1 – Παραρτήματα Ρομά.....	37
6.2.2 Μελέτη Περίπτωσης 2 – REACH.....	38
6.2.3 Συγκριτική αποτίμηση.....	38
6.3 Προσβασιμότητα, αποδοτικότητα και αποτελεσματικότητα.....	38
6.3.1 Μελέτη περίπτωσης 1 – Παραρτήματα Ρομά.....	38
6.3.2 Μελέτη περίπτωσης 2 – REACH.....	40
6.3.3 Συνοπτική συγκριτική αποτίμηση.....	41
6.4 Προκλήσεις και καλές πρακτικές.....	43
6.4.1 Μελέτη περίπτωσης 1 – Παραρτήματα Ρομά.....	43
6.4.2 Μελέτη περίπτωσης 2 – REACH.....	44
Κεφάλαιο 7. Συμπεράσματα και Προτάσεις.....	45
7.1 Συνοπτική ανακεφαλαίωση.....	45
7.2 Συμπεράσματα.....	45
7.3 Προτάσεις για πολιτικές ενίσχυσης συμπερίληψης.....	46

Κατάλογος πινάκων

Πίνακας 4.1 Βασικοί Πυλώνες και Δράσεις της Εθνικής Στρατηγικής Ρομά 2021–2030	19
Πίνακας 4.2 Διαρθρωτικά Ταμεία και Παρεμβάσεις για τους Ρομά	22
Πίνακας 5.1 Αριθμός εξυπηρετούμενων από τα Παραρτήματα Ρομά, κατά το έτος 2023	29
Πίνακας 5.2 Κατανομή ωφελουμένων και παρεμβάσεων στα Παραρτήματα Ρομά (2023)	30
Πίνακας 5.3 Κατανομή ωφελούμενων του REACH (2020-2023)	34
Πίνακας 5.4 Τομείς παρέμβασης του προγράμματος REACH (2021–2023)	35
Πίνακας 6.1 Συγκριτική παρουσίαση μελετών περίπτωσης	41

Κατάλογος διαγραμμάτων

Διάγραμμα 4.1 Ενδεικτικά Προγράμματα Άμεσης Χρηματοδότησης για τη Συμπερίληψη των Ρομά	25
Διάγραμμα 5.1 Κατανομή ωφελούμενων (Παράρτηματα Ρομά, 2023)	31
Διάγραμμα 5.2 Αποτελέσματα παρεμβάσεων (REACH, 2021-2023)	35
Διάγραμμα 6.1 Συνολικός αριθμός ωφελούμενων ανά μελέτη περίπτωσης	42
Διάγραμμα 6.2 Κατανομή παρεμβάσεων ανά μελέτη περίπτωσης	43

Συντομογραφίες

ΑΕΕ	Ακαθάριστο Εθνικό Εισόδημα
ΕΔΕΤ	Ευρωπαϊκά Διαρθρωτικά και Επενδυτικά Ταμεία
ΕΕ	Ευρωπαϊκή Ένωση
ΕΚΤ	Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο
ΕΟΚ	Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα
ΕΣΠΑ	Εταιρικό Σύμφωνο για το Πλαίσιο Ανάπτυξης
ΕΤΠΑ	Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης
ΚΥΑ	Κοινή Υπουργική Απόφαση
ΜΚΟ	Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις
ΝΕΛΕ	Νομαρχιακές Επιτροπές Λαϊκής Επιμόρφωσης
ΟΗΕ	Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών
ΟΠΔ	Ολοκληρωμένο Πρόγραμμα Δράσης
ΠΕΠ	Περιφερειακά Επιχειρησιακά Προγράμματα
ΠΔΠ	Πολυετές Δημοσιονομικό Πλαίσιο
ΠΟΣΕΡ	Πανελλήνια Ομοσπονδία Σωματείων Ελλήνων Ρομά
ΣΛΕΕ	Συνθήκης για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Κεφάλαιο 1. Εισαγωγή

Η παρούσα διπλωματική εργασία εξετάζει τις ευρωπαϊκές χρηματοδοτήσεις και τον ρόλο τους στην προώθηση συμπεριληπτικών πολιτικών, με έμφαση στην κοινωνική ενσωμάτωση των Ρομά. Στο κεφάλαιο αυτό παρουσιάζεται το πλαίσιο της έρευνας, ο σκοπός και τα επιμέρους ερευνητικά ερωτήματα, καθώς και η μεθοδολογική προσέγγιση που ακολουθήθηκε για τη συλλογή και ανάλυση των δεδομένων. Η ανάλυση βασίζεται σε δύο μελέτες περίπτωσης, οι οποίες διερευνούν διαφορετικούς τύπους ευρωπαϊκής χρηματοδότησης, την έμμεση μέσω συγχρηματοδοτούμενων προγραμμάτων του ΕΣΠΑ και την άμεση χρηματοδότηση από την Ευρωπαϊκή Ένωση. Μέσα από την παρουσίαση αυτών των περιπτώσεων, επιδιώκεται να αναδειχθεί πώς οι διαφορετικοί μηχανισμοί χρηματοδότησης συμβάλλουν στην εφαρμογή πολιτικών κοινωνικής ένταξης και στη βελτίωση των υπηρεσιών που παρέχονται σε ευάλωτες κοινωνικές ομάδες.

1.1 Αντικείμενο της εργασίας

Το αντικείμενο της παρούσας εργασίας είναι η μελέτη του ρόλου που διαδραματίζουν οι ευρωπαϊκές χρηματοδοτήσεις, τόσο μέσω εθνικών προγραμμάτων όπως το ΕΣΠΑ όσο και μέσω άμεσων προκηρύξεων από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, στην προώθηση συμπεριληπτικών πολιτικών για τον πληθυσμό Ρομά.

Η εργασία εστιάζει στη σύγκριση δυο μορφών ευρωπαϊκής χρηματοδότησης και εξετάζει το πως αυτές μεταφράζονται σε παρεμβάσεις κοινωνικής ένταξης.

1.2 Σκοπός της έρευνας

Σκοπός της εργασίας είναι να διερευνηθεί σε ποιο βαθμό και με ποιο τρόπο οι ευρωπαϊκές χρηματοδοτήσεις συνεισφέρουν στην υλοποίηση ουσιαστικών πολιτικών κοινωνικής συμπερίληψης για τους Ρομά, εστιάζοντας στη συμβολή τόσο των έμμεσων (διαρθρωτικών) όσο και των άμεσων (direct) χρηματοδοτήσεων της ΕΕ, καθώς και να αναδειχθούν καλές πρακτικές και προκλήσεις και να εξαχθούν συμπεράσματα και προτάσεις πολιτικής για την ενίσχυση της αποτελεσματικότητας των παρεμβάσεων. Το ερευνητικό ενδιαφέρον προκύπτει από την παρατήρηση ότι, παρά την ύπαρξη στρατηγικών ένταξης και ευρωπαϊκών πόρων, οι κοινωνικές ανισότητες και οι διακρίσεις εις βάρος των Ρομά παραμένουν έντονες.

1.3 Γνωστικό αντικείμενο

Το γνωστικό αντικείμενο της εργασίας ανήκει στον ευρύτερο χώρο της Ευρωπαϊκής Κοινωνικής Πολιτικής, με έμφαση στις πολιτικές ένταξης ευάλωτων κοινωνικών ομάδων μέσω χρηματοδοτικών εργαλείων της ΕΕ, κυρίως στο πλαίσιο της πολιτικής Συνοχής. Ειδικότερα εστιάζει:

- στις πολιτικές ένταξης των Ρομά,
- στους μηχανισμούς δημόσιας χρηματοδότησης (ΕΣΠΑ, απευθείας προκηρύξεις) και
- στη διασύνδεση χρηματοδότηση – πολιτική – αποτέλεσμα.

1.4 Κεντρικό επιχείρημα, ερευνητικό ερώτημα και υποερωτήματα

1.4.1 Κεντρικό επιχείρημα της εργασίας

Οι ευρωπαϊκές χρηματοδοτήσεις αποτελούν σημαντικό εργαλείο άσκησης συμπεριληπτικής πολιτικής προς τους Ρομά, ωστόσο η αποτελεσματικότητα των παρεμβάσεων εξαρτάται από τον τύπο χρηματοδότησης, έμμεση μέσω των κρατών ή άμεση μέσω της επιτροπής, τον σχεδιασμό των δράσεων και την ικανότητα υλοποίησης σε εθνικό και τοπικό επίπεδο.

1.4.2 Κεντρικό ερευνητικό ερώτημα

Η παρούσα έρευνα εστιάζει στον ρόλο που διαδραματίζουν οι ευρωπαϊκές χρηματοδοτήσεις στην προώθηση συμπεριληπτικών πολιτικών υπέρ των Ρομά, καθώς και στις διαφοροποιήσεις που παρατηρούνται ανάμεσα στα συγχρηματοδοτούμενα και τα άμεσα χρηματοδοτικά εργαλεία της ΕΕ. Το κεντρικό ερευνητικό ερώτημα της εργασίας είναι το εξής:

Ποιός είναι ο ρόλος των ευρωπαϊκών χρηματοδοτήσεων στην προώθηση συμπεριληπτικών πολιτικών για τους Ρομά και ποιές διαφορές παρατηρούνται μεταξύ συγχρηματοδοτούμενων προγραμμάτων και άμεσων χρηματοδοτικών εργαλείων;

Υποερωτήματα:

- Ποια είναι τα βασικά χρηματοδοτικά εργαλεία της ΕΕ και πώς εφαρμόζονται στην Ελλάδα;
- Σε ποιο βαθμό ενσωματώνονται οι ανάγκες του πληθυσμού Ρομά στον σχεδιασμό και την εφαρμογή των δράσεων στο πλαίσιο του ΕΣΠΑ και των απευθείας χρηματοδοτήσεων;

- Ποιες διαφορές καταγράφονται ως προς την προσβασιμότητα, την αποδοτικότητα και την αποτελεσματικότητα ανάμεσα στα δυο χρηματοδοτικά εργαλεία;
- Ποιες είναι οι καλές πρακτικές και ποιες οι αδυναμίες των προγραμμάτων που απευθύνονται στους Ρομά;
- Ποιες είναι οι προτάσεις για την ενίσχυση της αποτελεσματικότητας και της βιωσιμότητας των παρεμβάσεων;

1.5 Μέθοδος έρευνας

Η παρούσα εργασία αξιοποιεί τη συγκριτική μεθοδολογική προσέγγιση, εστιάζοντας στη διάκριση ανάμεσα στις συγχρηματοδοτούμενες και τις άμεσες χρηματοδοτήσεις της ΕΕ σε σχέση με τις πολιτικές συμπερίληψης των Ρομά. Η ανάλυση πραγματοποιείται με βάση τέσσερις διαστάσεις που απορρέουν από τα ερευνητικά ερωτήματα:

1. Ενσωμάτωση αναγκών Ρομά στον σχεδιασμό και την εφαρμογή.
2. Χαρακτηριστικά του χρηματοδοτικού εργαλείου (συγχρηματοδοτούμενο έναντι άμεσου).
3. Προσβασιμότητα, αποδοτικότητα και αποτελεσματικότητα.
4. Προκλήσεις και καλές πρακτικές που αναδείχθηκαν.

Μέσω της μελέτης δύο χαρακτηριστικών παραδειγμάτων, ενός συγχρηματοδοτούμενου έργου ενταγμένο στο ΕΣΠΑ και ενός άμεσα χρηματοδοτούμενου έργου από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, εξετάζεται η αποδοτικότητα, αποτελεσματικότητα και προσβασιμότητα κάθε τύπου χρηματοδότησης.

Η επιλογή αυτών των δύο περιπτώσεων τεκμηριώνεται από τη δυνατότητα που προσφέρουν ώστε να αναδειχθούν οι διαφορές ανάμεσα στη συγχρηματοδοτούμενη και την άμεση ευρωπαϊκή χρηματοδότηση. Παράλληλα, το δείγμα επιτρέπει τη σύνδεση της ανάλυσης με το κεντρικό ερευνητικό ερώτημα, καθώς καλύπτει τόσο την ελληνική πραγματικότητα όσο και τον ευρύτερο ευρωπαϊκό σχεδιασμό.

Κεφάλαιο 2. Θεωρητικό πλαίσιο: Κοινωνική Πολιτική, Κοινωνική Ένταξη και Συμπερίληψη

2.1 Ορισμοί και βασικές έννοιες

2.1.1 Κοινωνική πολιτική

Το κράτος πρόνοιας ανακύπτει από την εφαρμογή της κοινωνικής πολιτικής και αποσκοπεί στη βελτίωση και την παροχή υψηλής ποιότητας κοινωνικών υπηρεσιών (Κατρούγκαλος, 2007).

Οι κοινωνικές πολιτικές που εφαρμόζει ένα κράτος προσδιορίζουν την ποιότητα ζωής των πολιτών του, καθώς από αυτές προκύπτουν η υγειονομική περίθαλψη, το ρυθμιστικό πλαίσιο για την εργασία και η εκπαίδευση (Sapountzis & Papanikolaou, 2017)

Σύμφωνα με τον Κατρούγκαλο (2007), η κοινωνική πολιτική εντοπίζει προς μελέτη τις κοινωνικές ανάγκες στοχεύοντας στην κάλυψή τους, συμβάλλοντας έτσι στη διαμόρφωση κατάλληλων συνθηκών για τη μείωση της ανεργίας ή την προώθηση πρακτικών που στοχεύουν στην πρόληψη ρατσιστικών φαινομένων, ώστε να αποτραπεί η περιθωριοποίηση των ατόμων ευπαθών ομάδων.

Η κοινωνική πολιτική και το προνοιακό κράτος συντελούν στην προάσπιση των δικαιωμάτων ευάλωτων κοινωνικών ομάδων, όπως τα άτομα με αναπηρία, οι Ρομά, οι μετανάστες, η ΛΟΑΤΚΙ κοινότητα, οι οικογένειες με μονογονεϊκή σύνθεση (Βεργίδης & Υφαντής, 2001).

2.1.2 Κοινωνική Ένταξη

Ο όρος κοινωνική ένταξη σχετίζεται με την καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού και ορίζεται ως η διαδικασία, η οποία εξασφαλίζει πως όλα τα άτομα, ανεξαρτήτως φύλου, εθνοτικής προέλευσης, κοινωνικής τάξης ή άλλων χαρακτηριστικών, έχουν ίση πρόσβαση σε ευκαιρίες και ίση συμμετοχή στους βασικούς θεσμούς της πολιτείας, όπως για παράδειγμα η εκπαίδευση, η υγεία, η απασχόληση, και η πολιτική ζωή (European Commission, 2004).

Στην ευρωπαϊκή πολιτική, η κοινωνική ένταξη θεωρείται στρατηγική προτεραιότητα και ενσωματώνεται σε ευρύτερα αναπτυξιακά προγράμματα και χρηματοδοτικά εργαλεία, όπως το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο (ΕΚΤ). Οι παρεμβάσεις δεν περιορίζονται μόνο στην παροχή πόρων, αλλά αποσκοπούν και στη διαμόρφωση κοινωνικών συνθηκών οι οποίες προάγουν τη συμμετοχή, την αξιοπρέπεια και την απουσία διακρίσεων (Frazer & Marlier, 2010).

2.1.3 Συμπερίληψη

Η έννοια της συμπερίληψης αναφέρεται στη διαδικασία ενίσχυσης της συμμετοχής όλων των ατόμων στην κοινωνική, πολιτισμική, πολιτική και οικονομική ζωή, ανεξαρτήτου διαφορών όπως είναι η αναπηρία, η εθνική ή εθνοτική καταγωγή, το φύλο και ο σεξουαλικός προσανατολισμός. Σε αντίθεση με την απλή ενσωμάτωση, η συμπερίληψη επιδιώκει την προσαρμογή του συστήματος ώστε να καλύπτει τις ανάγκες όλων, αντί να απαιτεί από το ίδιο το άτομο να προσαρμοστεί σε ένα ήδη υπάρχον σύστημα (Booth & Ainscow, 2002).

Στη σύγχρονη εποχή, παρουσιάζει επέκταση σε ευρύτερους τομείς της δημόσιας πολιτικής, όπως για παράδειγμα η απασχόληση, η υγεία και η κοινωνική προστασία, προωθώντας ένα πιο ευρύ και δημοκρατικό μοντέλο συμμετοχής (UNESCO, 2017).

2.2 Η έννοια της συμπερίληψης στην ευρωπαϊκή κοινωνική πολιτική

Η έννοια της συμπερίληψης αποτελεί μια από τις βασικές αρχές της ευρωπαϊκής κοινωνικής πολιτικής, η οποία σχετίζεται άμεσα με την κοινωνική συνοχή, την ισότητα και την προώθηση των θεμελιωδών δικαιωμάτων όλων των πολιτών. Η Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ) αντιμετωπίζει τη συμπερίληψη ως μια διαδικασία που στοχεύει στην εξάλειψη των εμποδίων με τα οποία έρχονται αντιμέτωπες ευάλωτες ομάδες, όπως είναι τα άτομα με αναπηρία, οι Ρομά και οι μετανάστες, ώστε να μπορούν να έχουν ίση συμμετοχή και διαχείριση στην κοινωνία και την οικονομία (European Commission, 2010).

Για τον σκοπό αυτό προωθεί την έννοια της συμπερίληψης μέσω των χρηματοδοτικών εργαλείων της, όπως το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο+ (ESF+), το οποίο στοχεύει στην ενίσχυση της κοινωνικής ένταξης ευάλωτων ομάδων. Ταυτόχρονα, εφαρμόζει ειδικές στρατηγικές, όπως το EU Roma Strategic Framework for Equality, Inclusion and Participation 2020-2030 (European Commission, 2020).

2.3 Η εξέλιξη της ευρωπαϊκής στρατηγικής για τους Ρομά

Στη παρούσα υποενότητα επιχειρείται η αποτύπωση των βασικών σταθμών της ευρωπαϊκής πολιτικής για την κοινωνική ενσωμάτωση των Ρομά στις χώρες-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Η αφετηρία αυτής της πολιτικής μπορεί να εντοπιστεί στις Οδηγίες 2000/43/ΕΚ και 2000/78/ΕΚ του Συμβουλίου, οι οποίες υιοθετήθηκαν το έτος 2000. Οι Οδηγίες αυτές απαγόρευαν τις

διακρίσεις με βάση την φυλετική ή εθνοτική καταγωγή, μεταξύ των οποίων και οι διακρίσεις κατά των Ρομά. Με την έκδοση των Κοινοτικών Οδηγιών 2000/43/ΕΚ και 2000/78/ΕΚ το 2000, απαγορεύθηκαν οι διακρίσεις με βάση την εθνική ή φυλετική καταγωγή, μεταξύ των οποίων και οι διακρίσεις κατά των Ρομά. Η καταπολέμηση των διακρίσεων αυτών κάλυπτε πεδία όπως η εργασία, η παιδεία, η δικαιοσύνη, η υγειονομική περίθαλψη και η παροχή σε αγαθά και υπηρεσίες. Στην Ελλάδα, το νομικό πλαίσιο ενσωμάτωσης αυτών των οδηγιών θεσμοθετήθηκε με τον ν.3304/05 (ΦΕΚ 16/Α/27-01-05) (European Union, 2000a; 2000b.; Νόμος 3304/2005).

Το 2001, στο πλαίσιο της Απόφασης 2000/750/ΕΚ του Συμβουλίου, ξεκίνησε το «Κοινοτικό Πρόγραμμα Δράσης κατά των Διακρίσεων» (2001–2006), το οποίο αποσκοπούσε στον περιορισμό των διακρίσεων και στην ενίσχυση των νομοθετικών πλαισίων (Council of the European Union, 2000).

Το 2004 δημοσιεύτηκε η έρευνα με θέμα «Η κατάσταση των Ρομά σε μια διευρυμένη ΕΕ.», με έμφαση στη διασφάλιση των δικαιωμάτων που αφορούν τη θέση της γυναίκας στον πληθυσμό των Ρομά (European Commission, 2004b).

Παράλληλα, το 2005 ξεκίνησε η Δεκαετία για την Ένταξη των Ρομά (2005–2015), μια διεθνής πρωτοβουλία που στόχευε στη βελτίωση της πρόσβασης των Ρομά στην εκπαίδευση, την υγεία και την απασχόληση. Το Δεκέμβριο του 2007, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο ζήτησε από την Επιτροπή να συντάξει έκθεση προόδου για τις εν εξελίξει δράσεις ένταξης των Ρομά (European Council, 2007).

Το 2007 θεσπίστηκε το πρόγραμμα PROGRESS (2007–2013), το οποίο χρηματοδότησε δράσεις συνεργασίας και ενδυνάμωσης των ενδιαφερόμενων φορέων στους τομείς της απασχόλησης, κοινωνικής ενσωμάτωσης, ισότητας των φύλων και μη διακριτικής μεταχείρισης (European Commission, 2007).

Το 2008 πραγματοποιήθηκε στις Βρυξέλλες η πρώτη Σύνοδος Κορυφής για τους Ρομά, με πρωτοβουλία οργανώσεων και φορέων της κοινωνίας πολιτών. Την ίδια χρονιά, στο πλαίσιο της στρατηγικής «Ευρώπη 2020», συστάθηκε η Ευρωπαϊκή Πλατφόρμα για την Καταπολέμηση της Φτώχειας και του Κοινωνικού Αποκλεισμού, η οποία στόχευε στην αντιμετώπιση των φαινομένων φτωχοποίησης και περιθωριοποίησης, καθώς και στη διαμόρφωση κοινής στρατηγικής για την ενσωμάτωση των Ρομά (European Commission, 2010).

Στο πλαίσιο αυτό, καθιερώθηκε η δέσμευση τουλάχιστον του 20% των πόρων του ΕΚΤ για επενδυτικές προτεραιότητες υπέρ των Ρομά, με έμφαση στην εκπαίδευση, την υγειονομική περίθαλψη, την εργασία και το κομμάτι της στέγασης (European Commission, 2011a).

Το 2011, με επίσημη ανακοίνωση η Ευρωπαϊκή Επιτροπή τόνισε την ανάγκη εξάλειψης του φαινομένου της κοινωνικής περιθωριοποίησης των περίπου 12.000.000 Ρομά που κατοικούσαν εκείνη την εποχή στην Ευρώπη. Για να διαμορφωθεί μια όσο το δυνατόν πιο ολοκληρωμένη στρατηγική, το πλαίσιο αυτό στηρίχθηκε σε σε συνεργατικές μελέτες μεταξύ ΕΕ, ΟΗΕ και Παγκόσμιας Τράπεζας, οι οποίες με τα αποτελέσματά τους αναδείκνυαν τις περιοχές με την μεγαλύτερη ανάγκη συνδρομής. Τον Απρίλιο της ίδιας χρονιάς, θεσπίστηκε το «Πλαίσιο για εθνικές στρατηγικές ένταξης Ρομά έως το 2020», σηματοδοτώντας μια εξέλιξη στην προσέγγιση της περίπτωσης της κοινωνικής ένταξης των Ρομά και αποτέλεσε τον πυρήνα των στρατηγικών των κρατών μελών της ΕΕ για την καταπολέμηση της φτώχειας και των ανισοτήτων που βίωναν οι Ρομά (UNDP, World Bank & European Commission, 2011).

Παράλληλα, καθιερώθηκε μηχανισμός παρακολούθησης με την υποβολή ετήσιων εκθέσεων προόδου από τα κράτη μέλη, υπό τον έλεγχο της Ευρωπαϊκής Επιτροπής. Το 2012 δημοσιεύθηκε η πρώτη τέτοια έκθεση. Σύμφωνα με τα ευρήματα, μόλις τα μισά κράτη-μέλη (μεταξύ αυτών και η Ελλάδα) είχαν καθορίσει συγκεκριμένα κανονιστικά πλαίσια και χρηματοδοτήσεις για την ένταξη των Ρομά στους βασικούς τομείς (εκπαίδευση, υγεία, απασχόληση, στέγαση) (European Commission, 2012).

Τέλος, στις 23 Απριλίου 2013, το Συμβούλιο της Ευρώπης εξέδωσε ψήφισμα για την αντιμετώπιση των φαινομένων διάκρισης που βιώνουν ιδιαίτερα τα παιδιά των Ρομά, ενισχύοντας τη ρητορική υπέρ της ενίσχυσης της ίσης μεταχείρισης από την παιδική ηλικία (Council of Europe, 2013).

Μετά το 2013, η ευρωπαϊκή στρατηγική για την κοινωνική ένταξη των Ρομά εστίασε στην ενίσχυση της εφαρμογής των εθνικών στρατηγικών, την παρακολούθηση των προόδων και την αντιμετώπιση των ανισοτήτων που επέμεναν. Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο το 2013 επανέλαβε την ανάγκη για ολοκληρωμένες πολιτικές που στοχεύουν την πρόσβαση στην εκπαίδευση, την υγεία, την απασχόληση και την κοινωνική στέγαση (Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, 2013).

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή ενίσχυσε το πλαίσιο παρακολούθησης με τη δημιουργία της πλατφόρμας «Roma Strategic Framework», που στοχεύει στην υποστήριξη των κρατών-μελών μέσω τεχνικής βοήθειας και ανταλλαγής καλών πρακτικών (European Commission, 2016).

Επιπλέον, τα Ταμεία της ΕΕ, όπως το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο (ΕΚΤ) και το Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης (ΕΤΠΑ), διαμορφώθηκαν ώστε να ενισχύσουν χρηματοδοτικά τις δράσεις κοινωνικής ένταξης, με έμφαση στη καταπολέμηση των διακρίσεων και της ανέχειας (European Commission, 2018).

Σημαντική εξέλιξη αποτέλεσε η υιοθέτηση της Ευρωπαϊκής Στρατηγικής για την Ένταξη των Ρομά 2020-2030, η οποία εστιάζει στη βιώσιμη και μακροπρόθεσμη ένταξη, με προτεραιότητες που περιλαμβάνουν την καταπολέμηση του αποκλεισμού, τη βελτίωση της πρόσβασης σε ποιοτικές δημόσιες υπηρεσίες, και την προώθηση της συμμετοχής των Ρομά στις δημοκρατικές διαδικασίες (European Commission, 2020).

Η στρατηγική αυτή θέτει ισχυρότερες δεσμεύσεις για τα κράτη-μέλη και προβλέπει αυστηρότερη παρακολούθηση των αποτελεσμάτων, μέσα από την έκδοση ετήσιων εκθέσεων και την εμπλοκή της κοινωνίας των πολιτών (European Parliament, 2021).

Όμως, παρά τις προσπάθειες αυτές, οι Ρομά παραμένουν μία από τις πιο περιθωριοποιημένες κοινότητες στην Ευρώπη, με σημαντικά προβλήματα πρόσβασης στην εκπαίδευση, την υγεία και την αγορά εργασίας, ενώ οι διακρίσεις συνεχίζουν να είναι διαδεδομένες (Fundamental Rights Agency, 2022).

Η πανδημία COVID-19 μάλιστα ανέδειξε περαιτέρω τις ανισότητες αυτές, αυξάνοντας την ευαλωτότητα της κοινότητας και επιβεβαιώνοντας την ανάγκη για εντατικότερη και πιο αποτελεσματική δράση (European Commission, 2021).

Συνολικά, η ευρωπαϊκή πολιτική παραμένει δεσμευμένη στην υποστήριξη της κοινωνικής ένταξης των Ρομά, αλλά απαιτείται συντονισμένη συνεργασία μεταξύ θεσμών, κρατών-μελών και κοινωνίας των πολιτών, καθώς και διαρκής χρηματοδότηση και καινοτόμες πολιτικές προσεγγίσεις, ώστε να προχωρήσουν ουσιαστικά η κοινωνική συνοχή και η ισότητα στην Ευρώπη.

2.4 Οι Ρομά ως ομάδα στόχου εθνικών πολιτικών ένταξης

Μολονότι ο πληθυσμός των Ρομά κατοικεί στην Ελλάδα από τα βυζαντινά χρόνια, συνεχίζει να υφίσταται διακρίσεις οι οποίες οδηγούν στον κοινωνικό τους αποκλεισμό. Οι πρώτοι Ρομά παρατηρούνται το 1323 στην Κρήτη και το 1350 στην Πελοπόννησο στην περιοχή του Ναυπλίου (Βασιλειάδου & Παυλή-Κορρέ, 1994, σελ. 17).

Σε σύγκριση με την λοιπή Ελλάδα, οι περιοχές της βόρειας Ελλάδας είναι αυτές που συγκεντρώνουν το μεγαλύτερο ποσοστό πληθυσμού των Ρομά (Μάρκου 1997, σελ. 47)

Ως το τέλος της δεκαετίας 1970 δεν πάρθηκαν μέτρα για αντιμετώπιση της κακής οικονομικής κατάστασης, διαβίωσης και κατά συνέπεια του κοινωνικού αποκλεισμού που βίωσαν και συνεχίζουν να βιώνουν ακόμα έως και σήμερα οι κοινότητες Ρομά. Τη δεκαετία του 1980, και πιο συγκεκριμένα τα έτη 1986 - 1987 η Γενική Γραμματεία Λαϊκής Επιμόρφωσης πραγματοποίησε κοινωνική έρευνα για τους Ρομά και την απογραφή τους (Ασημόπουλος, Κομπότη, Κοντογιάννη, και Θέμελη, 2016, 27).

Στα τέλη της δεκαετίας 1990 κι έπειτα από προτροπές της ΕΕ, εμφανίστηκαν οι πρώτοι Τσιγγάνικοι Σύλλογοι και άλλοι φορείς εκπροσώπησης τους. Το 1995 συστάθηκε το “Πανελλαδικό Διαδημοτικό Δίκτυο για την Υποστήριξη των Ελλήνων Τσιγγάνων” και η “Πανελλήνια Ομοσπονδία Σωματείων Ελλήνων Ρομά” (ΠΟΣΕΡ). Τον επόμενο χρόνο, δημιουργήθηκε το “Εθνικό Πολιτικό Σχέδιο για Έλληνες Τσιγγάνους”, το οποίο αποτέλεσε το πρώτη εθνική πολιτική υπέρ για τους Έλληνες Τσιγγάνους και δημιουργήθηκε το “Συμβούλιο Πολιτικής Για Τους Έλληνες Τσιγγάνους”. Επιπλέον, οι Νομαρχιακές Επιτροπές Λαϊκής Επιμόρφωσης (ΝΕΛΕ), ανέδειξαν κατόπιν καταγραφής τα προβλήματα των Ρομά. Στα μέσα της πρώτης δεκαετίας του 2000 συγκροτήθηκε η «Διυπουργική Συντονιστική Επιτροπή» και τον επόμενο χρόνο (2001) η αστική ΜΚΟ ΟΙΚΟΚΟΙΝΩΝΙΑ, για την Κοινωνική Κατοικία και την Υποστήριξη της ένταξης των Τσιγγάνων Ρομά (Roma Alert, 2012; Ασημόπουλος, Κομπότη, Κοντογιάννη και Θέμελη, 2016).

Την πενταετία 1990-1995, λόγω του διαχρονικού αλλά πάντα επίκαιρου προβλήματος αναλφαβητισμού και ελλιπούς εκπαίδευσης των Ρομά, θεσπίστηκαν από τις κυβερνήσεις νόμοι και εφαρμόστηκαν πολιτικές που αφορούσαν την ένταξης τους στην εκπαίδευση χωρίς αποτέλεσμα. Το ίδιο έγινε και την πενταετία 2000 – 2005 (Παρθένης & Φραγκούλης, 2015).

Από το 2001 κι έπειτα η Ελλάδα έκανε τα πρώτα βήματα όπου μέχρι και το 2008 οργανώθηκε το “Ολοκληρωμένο Πρόγραμμα Δράσης για την Κοινωνική Ένταξη των Ελλήνων Τσιγγάνων” (ΟΠΔ), το οποίο κι αποτέλεσε ακόμα μία προσπάθεια εθνικής στρατηγικής ως εξέλιξη της στρατηγικής του 1996 (Υπουργείο Εσωτερικών, 2008).

Οι γενικού στόχοι όμως κι αυτού του έργου δεν είχαν επιτυχία γεγονός που οδήγησε στη “Μελέτη για την Καταγραφή της Υφιστάμενης Κατάστασης των Ρομά στην Ελλάδα, Απολογισμός Δράσεων και Εκπόνηση Σχεδίου Δράσης για την 4η Προγραμματιστική Περίοδο”, το 2007 – 2008, στην οποία παρατέθηκε μια εκτίμηση ενεργειών, ακολουθούμενη από εξέταση και αποτύπωση της υφιστάμενης κατάστασης, με καταγραφή συνολικά 150.000 Ρομά στον ελλαδικό χώρο (Roma Alert, 2012).

Επιπλέον, στόχος ήταν η υλοποίηση πολιτικών για τη στέγαση και την κοινωνική ένταξη, που αφορούσε κυρίως θέματα απασχόλησης και επαγγελματικής κατάρτισης, εκπαίδευσης, υγειονομικής περίθαλψης και συμμετοχής σε πολιτιστικά και αθλητικά δρώμενα. Αποδείχθηκε ότι ενώ ο σχεδιασμός ανταποκρίθηκε στην κάλυψη των αναγκών και των δυσκολιών που αντιμετωπίζουν οι Ρομά στην Ελλάδα, τα αποτελέσματα εφαρμογής αυτών των πολιτικών δεν ήταν τα αναμενόμενα κυρίως λόγω αδυναμιών στην οργάνωση, μη συνεχούς διάθεσης κονδυλίων και της προοδευτικής αλλοίωσης και αποδυνάμωσης των παρεμβάσεων (Roma Alert, 2012).

Την πενταετία μεταξύ των ετών 2007 και 2013 δόθηκε έμφαση στην πρόληψη και συγκεκριμένα σε θέματα που αφορούσαν την υγιεινή και την υγεία, στην ενημέρωση των υπαλλήλων στο δημόσιο σύστημα Υγείας, στην αναγνώριση των γυναικών και των παιδιών ως τις πιο ευάλωτες κοινωνικές ομάδες, στην καταπολέμηση των προκαταλήψεων και στη δημιουργία ενός αισθήματος ασφάλειας, μέσω της “Ευρωπαϊκής Εδαφικής Συνεργασίας Ελλάδας Βουλγαρίας”. Η χρηματοδότηση στο 85% καλύφθηκε από το ΕΤΠΑ και στο 15% από τους εθνικούς πόρους των δύο χωρών (Roma Alert, 2012).

Με την Εθνική Στρατηγική για την Κοινωνική Ένταξη των Ρομά (2012-2020), προέκυψε η ανάγκη επανασχεδιασμού και καταγραφής της υφιστάμενης κατάστασης, θέτοντας στο επίκεντρο την ορθότητα των διαφόρων προγραμμάτων για τους Ρομά και τη νομοθέτηση πολιτικών (Tasiou, 2020).

Συγκεκριμένα, οι προτεραιότητες επαναοριοθετήθηκαν σε τρεις χρονικούς ορίζοντες: άμεσο (2012-2016), μεσοπρόθεσμο (2016-2020) και μακροπρόθεσμο (μετά το 2020). Επιπλέον επιχειρήθηκε η προσπάθεια για τη σύσταση ενός διοικητικού μηχανισμού που θα διασφαλίζει την ολοκληρωμένη

διαχείριση της εθνικής στρατηγικής, καθώς και για την εκπόνηση επιμέρους σχεδίων σε περιφερειακό επίπεδο, λαμβάνοντας υπόψη τις αδυναμίες της προηγούμενης προγραμματικής περιόδου. Βασικοί στόχοι ήταν η συστηματική και όχι αποσπασματική καταγραφή της υφιστάμενης κατάστασης, αλλά και η αναθεώρηση του σχεδιασμού των προτεραιοτήτων με βάση τα ευρήματα αυτής της καταγραφής. Η Ελλάδα προκειμένου να αντιμετωπίσει τον κοινωνικό αποκλεισμό του πληθυσμού των Ρομά, όρισε σαν στόχο των παρεμβάσεων της το θέμα της ικανοποίησης των βασικών αναγκών για αξιοπρεπείς συνθήκες ζωής και τη διαμόρφωση ενός συστήματος υποστήριξης μέσω κοινωνικών παρεμβάσεων, μέχρι το 2020 ως εξής:

- αύξηση του αριθμού των εγγραφών και της παρακολούθησης στην υποχρεωτική εκπαίδευση, των παιδιών Ρομά,
- μείωση της αδήλωτης εργασίας και ευκαιρίες πρόσβασης στην αγορά εργασίας, με την ενίσχυση της επιχειρηματικότητας ιδιαίτερα για τους νέους Ρομά,
- εξασφάλιση της πρόσβασης στις υπηρεσίες Πρωτοβάθμιας φροντίδας υγείας.

Τα παραπάνω στοχεύουν στην άρση του κοινωνικού αποκλεισμού και στη δημιουργία προϋποθέσεων για την κοινωνική ένταξη των Ρομά (Υπουργείο Εργασίας Κοινωνικής Ασφάλισης και Πρόνοιας, 2011).

Επίσης, το 2016 ιδρύθηκε η Ειδική Γραμματεία Κοινωνικής Ένταξης Ρομά, η οποία με βάση το ν. 4430/16 (άρθρ. 42, παρ. 2) με βασικό έργο τον σχεδιασμό και το συντονισμό πολιτικών κοινωνικής ένταξης των Ρομά, τη συνεργασία με αρμόδιους φορείς σε όλα τα επίπεδα, την ανάπτυξη εργαλείων παρακολούθησης και τεκμηρίωσης, την παροχή τεχνικής υποστήριξης και τη διεξαγωγή ερευνών για τη διαμόρφωση ολοκληρωμένων εθνικών στρατηγικών (Υπουργείο Εργασίας Κοινωνικής Ασφάλισης και Πρόνοιας, 2011).

Στις αρχές του 2018 πραγματοποιήθηκε συνάντηση διαβούλευσης στο Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης, με την Αναπληρώτρια Υπουργό Θεανώ Φωτίου, στην οποία συμμετείχαν εκπρόσωποι του Ευρωπαϊκού Οικονομικού Χώρου (ΕΟΧ), του Οργανισμού Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ, οργανώσεων Ρομά και κοινωνικών εταίρων. Κατά τη διάρκεια της συνάντησης εξετάστηκε το έργο «Ένταξη και Ενδυνάμωση των Ρομά», το οποίο χρηματοδοτείται από τον ΕΟΧ και το Πρόγραμμα Δημοσίων Επενδύσεων, με σκοπό τη δημιουργία

οργανωμένων περιοχών μετεγκατάστασης και τη σύσταση ομάδας ειδικών για την υποστήριξη φορέων και δικαιούχων που υλοποιούν δράσεις κοινωνικής ένταξης Ρομά.

Ερχόμενοι στο σήμερα η Γραμματεία Κοινωνικής Αλληλεγγύης και Καταπολέμησης της Φτώχειας, του Υπουργείου Εργασίας & Κοινωνικών Υποθέσεων, διαμόρφωσε την Εθνική Στρατηγική και το Σχέδιο Δράσης για την Κοινωνική Ένταξη των Ρομά 2021-2030 (ΕΣΚΕ Ρομά 2021 – 2030).

Η νέα ΕΣΚΕ αποσκοπεί στην ανάπτυξη πολιτικών που στόχο έχουν την εξάλειψη των διακρίσεων και των κοινωνικοοικονομικών ανισοτήτων των Ρομά. Τέθηκαν προτεραιότητες οι οποίες συνάδουν με την Ευρωπαϊκή στρατηγική ως το 2030, όπως διατυπώνεται στη Σύσταση της 12ης Μαρτίου 2021 καθώς και στο σχέδιο δράσης για τον Ευρωπαϊκό Πυλώνα Κοινωνικών Δικαιωμάτων.

Η νέα στρατηγική βασίζεται σε τέσσερις πυλώνες, οι οποίοι αντικατοπτρίζουν τις προτεραιότητες της χώρας και τους στρατηγικούς στόχους σχετικά με την ισότητα, την ένταξη και τη συμμετοχή των Ρομά σε εθνικό, τοπικό και περιφερειακό επίπεδο. Οι πυλώνες είναι οι εξής:

Πυλώνας 1: «Πρόληψη και καταπολέμηση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού των Ρομά»,

Πυλώνας 2: «Ενίσχυση της ισότιμης πρόσβασης των Ρομά σε βασικές υπηρεσίες και αγαθά (εκπαίδευση, απασχόληση, υγεία, κοινωνική φροντίδα και στέγαση)»,

Πυλώνας 3: «Πρόληψη και καταπολέμηση των στερεοτύπων και των διακρίσεων σε βάρος των Ρομά»,

Πυλώνας 4: «Προώθηση της ενεργού συμμετοχής των Ρομά στην κοινωνική, οικονομική και πολιτική ζωή».

Η νέα Εθνική Στρατηγική αποτελεί βασικό όρο για τη νέα Προγραμματική Περίοδο 2021-2027 με εφαρμογή στον Ειδικό Στόχο “Προώθηση της κοινωνικοοικονομικής ένταξης των περιθωριοποιημένων κοινοτήτων, όπως οι Ρομά” του ΕΚΤ+. Και επιχειρεί τη διασύνδεση με άλλες εθνικές στρατηγικές όπως για παράδειγμα “Εθνική Στρατηγική για την Κοινωνική Ένταξη και τη Μείωση της Φτώχειας 2021 - 2027, Εθνικό Σχέδιο Δράσης για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρίες 2020 - 2023, Εθνικό Σχέδιο Δράσης για την Ισότητα των Φύλων 2021-2025, Εθνικό Σχέδιο Δράσης για τα Δικαιώματα του Παιδιού 2021 – 2023 (Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων, 2022).

Κεφάλαιο 3. Πολιτικές και Χρηματοδοτήσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης

3.1 Η πολιτική Συνοχής και ο ρόλος των κρατών μελών

Η πολιτική Συνοχής αποτελεί βασικό εργαλείο της ΕΕ για τη μείωση των περιφερειακών ανισοτήτων και τη στήριξη της ανάπτυξης σε λιγότερο ανεπτυγμένες περιοχές (Bachtler et al., 2020).

Υλοποιείται κυρίως μέσω των Ευρωπαϊκών Διαρθρωτικών και Επενδυτικών Ταμείων, όπως το ΕΚΤ+, το ΕΤΠΑ και το Ταμείο Συνοχής, τα οποία χρηματοδοτούνται από το Πολυετές Δημοσιονομικό Πλαίσιο (European Commission, 2021a).

Αν και οι στρατηγικοί στόχοι της Πολιτικής Συνοχής αφορούν ένα ευρύ φάσμα θεμάτων, ιδιαίτερη σημασία αποκτά η κοινωνική της διάσταση, όπως αναδείχθηκε και μέσω του Ευρωπαϊκού Πυλώνα Κοινωνικών Δικαιωμάτων. Ειδικότερα, το ΕΚΤ+ χρηματοδοτεί δράσεις που στοχεύουν στην κοινωνική ένταξη ευάλωτων ομάδων – μεταξύ αυτών και των Ρομά – μέσω της προώθησης της ισότητας, της πρόσβασης στην εκπαίδευση και στην απασχόληση, καθώς και της καταπολέμησης των διακρίσεων (European Commission, 2021b).

Η συμπερίληψη των Ρομά αναδεικνύεται σε βασικό πεδίο δράσης, με τη χρηματοδότηση παρεμβάσεων που αφορούν τη στέγαση, την υγεία, την εκπαίδευση και την ένταξη στην αγορά εργασίας, συχνά μέσω συνεργασιών μεταξύ δημόσιων φορέων, ΜΚΟ και τοπικών κοινοτήτων.

3.2 Το Πολυετές Δημοσιονομικό Πλαίσιο και ο μηχανισμός προγραμματισμού

Το Πολυετές Δημοσιονομικό Πλαίσιο (ΠΔΠ) αποτελεί το βασικό εργαλείο δημοσιονομικού προγραμματισμού της ΕΕ, ορίζοντας τα ανώτατα όρια δαπανών ανά πολιτική προτεραιότητα για επταετή περίοδο (European Commission, 2020a).

Στο πλαίσιο της πολιτικής Συνοχής, το ΠΔΠ λειτουργεί ως ο χρηματοδοτικός κορμός που εξασφαλίζει τη δυνατότητα σχεδιασμού και υλοποίησης στοχευμένων παρεμβάσεων για την κοινωνική ένταξη (Beetsma et al., 2017).

Η σύνδεση με τον μηχανισμό προγραμματισμού της Πολιτικής Συνοχής πραγματοποιείται μέσω του Κοινού Κανονιστικού Πλαισίου, που διέπει τα Ευρωπαϊκά Διαρθρωτικά και Επενδυτικά Ταμεία (ΕΔΕΤ). Στο πλαίσιο αυτό, τα κράτη μέλη καταρτίζουν Σύμφωνα Εταιρικής Σχέσης και

Επιχειρησιακά Προγράμματα, μέσα από τα οποία καθορίζουν την κατανομή των κονδυλίων σε εθνικό επίπεδο (Bachtler et al., 2020).

Ανάμεσα στους πέντε στρατηγικούς στόχους της περιόδου 2021–2027, ξεχωρίζει ο στόχος για μια Κοινωνική Ευρώπη. Ο στόχος αυτός αποκτά ουσιαστικό περιεχόμενο με την ευθυγράμμιση των εθνικών πολιτικών με τον Ευρωπαϊκό Πυλώνα Κοινωνικών Δικαιωμάτων, ο οποίος προωθεί την ενεργό ένταξη, την ίση μεταχείριση και την πρόσβαση όλων σε ποιοτικές κοινωνικές υπηρεσίες (European Parliament, 2020).

Η ένταξη των Ρομά, καθώς και άλλων ομάδων που πλήττονται από τον κοινωνικό αποκλεισμό, προβάλλεται ως προτεραιότητα και ενσωματώνεται στους θεματικούς στόχους των Επιχειρησιακών Προγραμμάτων (European Commission, 2021a).

Παρότι το ΠΔΠ αποτελεί ευρύτερο δημοσιονομικό πλαίσιο της ΕΕ, η αποτελεσματική σύνδεσή του με την πολιτική συνοχής και τις ανάγκες συγκεκριμένων πληθυσμιακών ομάδων αναδεικνύει τη σημασία του για την προώθηση ουσιαστικών και μετρήσιμων πολιτικών κοινωνικής ένταξης (Bachtler et al., 2020).

3.3 Τα κύρια εργαλεία χρηματοδότησης

Η ενίσχυση της κοινωνικής ένταξης των ευάλωτων ομάδων, όπως είναι οι Ρομά, αποτελεί έναν από τους βασικούς στόχους της ΕΕ. Ο στόχος αυτός υλοποιείται μέσω της αξιοποίησης συγκεκριμένων χρηματοδοτικών εργαλείων. Στο πλαίσιο της πολιτικής Συνοχής, η ΕΕ διαθέτει σημαντικούς πόρους για τη μείωση των περιφερειακών και κοινωνικών ανισοτήτων, προωθώντας τις εθνικές στρατηγικές ένταξης. Τα κυριότερα ταμεία που συμβάλλουν σε αυτή την κατεύθυνση είναι το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο+ (ΕΚΤ+), το Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης (ΕΤΠΑ) και το Ταμείο Συνοχής. Η χρηματοδοτική τους συνδρομή είναι κρίσιμη ώστε να εφαρμοστούν βιώσιμες και ολοκληρωμένες παρεμβάσεις που στόχο έχουν τη βελτίωση των συνθηκών ζωής των Ρομά, τόσο σε εθνικό όσο και σε τοπικό επίπεδο (Σγουρός, 2020).

3.3.1 Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο (ΕΚΤ)

Η μεταρρύθμιση των Διαρθρωτικών Ταμείων το 1988 εδραίωσε τη στρατηγική χρήση του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Ταμείου (ΕΚΤ) σε μακροπρόθεσμο σχεδιασμό, με ενίσχυση της αρχής της εταιρικής σχέσης και με σταδιακή μεταφορά ευθύνης σχεδιασμού και διαχείρισης στις εθνικές και περιφερειακές αρχές (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2017).

Ιδιαίτερα σημαντική είναι η συμβολή του ΕΚΤ στην προώθηση της κοινωνικής ένταξης, μέσω της υποστήριξης δράσεων για την αντιμετώπιση της φτώχειας, του κοινωνικού αποκλεισμού και των διακρίσεων. Προγράμματα που στοχεύουν στη στήριξη των Ρομά, όπως η πρόσβαση στην εκπαίδευση, στην κατάρτιση και σε ποιοτικές υπηρεσίες απασχόλησης, αποτελούν επιλέξιμες δράσεις του ΕΚΤ (Επίσημη Εφημερίδα των ΕΕ, 2013; Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2017).

3.3.2 Το Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης

Το ΕΤΠΑ δημιουργήθηκε το 1975, ανταποκρινόμενο στην ανάγκη άσκησης περιφερειακής πολιτικής για τη μείωση των ανισοτήτων ανάπτυξης μεταξύ των περιοχών της τότε ΕΟΚ. Η ίδρυσή του αποτέλεσε απάντηση στις προκλήσεις του διεθνούς οικονομικού περιβάλλοντος και στις πιέσεις κρατών-μελών, όπως το Ηνωμένο Βασίλειο (Bollen et al., 2000).

Σύμφωνα με το άρθρο 176 της ΣΛΕΕ, το ΕΤΠΑ στοχεύει στη διόρθωση σημαντικών περιφερειακών ανισοτήτων, με παρεμβάσεις στις υποδομές, στην ενίσχυση της απασχόλησης και στην τόνωση των τοπικών οικονομιών. Η στήριξη ευάλωτων περιοχών –όπου συχνά συγκεντρώνονται περιθωριοποιημένες κοινωνικές ομάδες, όπως οι Ρομά– εντάσσεται στον πυρήνα της στρατηγικής του ταμείου (Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, 2025).

Οι Συμφωνίες Εταιρικής Σχέσης που καταρτίζονται ανάμεσα στην ΕΕ και στα κράτη μέλη ορίζουν σαφώς τη διάθεση των πόρων και τον ρόλο των κοινωνικών εταίρων και των τοπικών αρχών, δίνοντας χώρο σε δράσεις ένταξης για ευάλωτους πληθυσμούς (Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, 2025).

3.3.3 Το Ταμείο Συνοχής

Το Ταμείο Συνοχής θεσμοθετήθηκε με τη Συνθήκη του Μάαστριχτ το 1992, ως ειδικό χρηματοδοτικό μέσο για την ενίσχυση των κρατών-μελών με χαμηλό Ακαθάριστο Εθνικό Εισόδημα. Στόχος του είναι η ενίσχυση της οικονομικής και κοινωνικής συνοχής μέσω της μείωσης των ανισοτήτων και της στήριξης της βιώσιμης ανάπτυξης (Επίσημη Εφημερίδα των ΕΕ, 2013).

Κατά την περίοδο 2021–2027, το Ταμείο Συνοχής στοχεύει, μεταξύ άλλων, στην ενίσχυση βιώσιμων μορφών ενέργειας, τη διαχείριση περιβαλλοντικών κινδύνων, καθώς και την προστασία και ανάπλαση του αστικού χώρου, κυρίως σε περιοχές που αντιμετωπίζουν κοινωνικά και οικονομικά προβλήματα. Οι δράσεις αυτές αποκτούν ιδιαίτερη σημασία όταν εφαρμόζονται σε αστικά περιβάλλοντα που κατοικούνται από ευάλωτους πληθυσμούς, όπως οι Ρομά,

συνεισφέροντας έμμεσα στη βελτίωση των όρων ζωής και στην κοινωνική τους ενσωμάτωση (Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, 2025).

3.4 Το ΕΣΠΑ ως εθνικό πλαίσιο εφαρμογής (2021–2027)

Το Εταιρικό Σύμφωνο για το Πλαίσιο Ανάπτυξης (ΕΣΠΑ) αποτελεί το κύριο εθνικό εργαλείο για την εφαρμογή της πολιτικής Συνοχής της ΕΕ στην Ελλάδα. Στο πλαίσιο αυτό, διατίθεται σημαντικό ποσοστό πόρων για την προώθηση της κοινωνικής ένταξης και τη στήριξη ευάλωτων ομάδων, δίνοντας έμφαση στην ενίσχυση της πρόσβασης σε υπηρεσίες πρόνοιας, υγείας και απασχόλησης (European Commission, 2021).

Κεντρικός μηχανισμός για την ενίσχυση της συμπερίληψης αποτελεί το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο+, μέσω του Τομεακού Προγράμματος «Ανθρώπινοι Πόροι και Κοινωνική Συνοχή». (Υπουργείο Ανάπτυξης και Επενδύσεων, 2022).

Το νέο ΕΣΠΑ αναγνωρίζει τη σημασία της πολυεπίπεδης διακυβέρνησης, προωθώντας τη συμμετοχή περιφερειακών και τοπικών φορέων, καθώς και της κοινωνίας των πολιτών στον σχεδιασμό και την υλοποίηση παρεμβάσεων κοινωνικής ένταξης. Η ενεργή εμπλοκή των τοπικών κοινωνιών είναι κρίσιμη για την αποτελεσματική υλοποίηση δράσεων συμπερίληψης των Ρομά, καθώς επιτρέπει την προσαρμογή των πολιτικών στις τοπικές ανάγκες και ιδιαιτερότητες (Bachtler et al., 2020).

Κεφάλαιο 4. Ευρωπαϊκές Χρηματοδοτήσεις και Συμπερίληψη των Ρομά

4.1 Η στρατηγική της ΕΕ για την ένταξη των Ρομά (2020–2030)

Η ΕΕ έχει αναγνωρίσει ότι οι Ρομά, η μεγαλύτερη εθνοτική μειονότητα στην Ευρώπη με πληθυσμό που υπολογίζεται περίπου σε 10-12 εκατομμύρια άτομα, βιώνουν έντονη και πολυδιάστατη φτώχεια και κοινωνικό αποκλεισμό. Η διαρκής περιθωριοποίηση, οι διακρίσεις και τα εμπόδια που συναντούν στην πρόσβαση σε βασικές κοινωνικές υπηρεσίες οδήγησαν την ΕΕ να θεσπίσει μια νέα στρατηγική για την περίοδο 2020–2030 (European Commission, 2020).

Το Στρατηγικό Πλαίσιο της ΕΕ για την Ισότητα, Ένταξη και Συμμετοχή των Ρομά 2020–2030 αποτελεί τη συνέχιση του αντίστοιχου πλαισίου που εφαρμόστηκε μεταξύ 2011–2020, εισάγοντας μια πιο ολοκληρωμένη και αποτελεσματική προσέγγιση. Το νέο πλαίσιο περιλαμβάνει

συγκεκριμένους και μετρήσιμους στόχους, λαμβάνοντας υπόψη πως οι προκλήσεις με τις οποίες έρχονται αντιμέτωποι οι Ρομά δεν περιορίζονται μόνο στο οικονομικό επίπεδο, αλλά επεκτείνονται σε κοινωνικές και πολιτισμικές διαστάσεις. Εστιάζει σε τρεις βασικούς πυλώνες, την ισότητα, την ένταξη και τη συμμετοχή, επιδιώκοντας την αντιμετώπιση του διαρθρωτικού ρατσισμού και της αντισιγγανικής προκατάληψης, τη βελτίωση της πρόσβασης στην εκπαίδευση, την υγεία, την απασχόληση και την στέγαση, καθώς και την ενίσχυση της ενεργούς συμμετοχής των Ρομά στη διαδικασία λήψης αποφάσεων (Surdu, 2021).

Σε αυτό το πλαίσιο, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή καθορίζει επτά βασικούς τομείς προτεραιότητας για τα κράτη μέλη της, οι οποίοι είναι οι εξής:

- προώθηση της ισότητας και καταπολέμηση διακρίσεων,
- οικονομική και κοινωνική ένταξη,
- ενίσχυση της συμμετοχής στη δημόσια ζωή,
- εκπαίδευση,
- απασχόληση,
- υγειονομική περίθαλψη και
- ζητήματα στέγασης.

Το πλαίσιο ενσωματώνει ποσοτικούς δείκτες όπως είναι η μείωση του ποσοστού της φτώχειας κατά 50% και η αύξηση κατά 70% του ποσοστού συμμετοχής των παιδιών Ρομά στην προσχολική εκπαίδευση, καθώς και συστήματα παρακολούθησης για την αξιολόγηση της προόδου (FRA, 2021).

Η έμφαση που δίνει το νέο πλαίσιο στη σύνδεση των πολιτικών ένταξης των Ρομά με ευρύτερες πρωτοβουλίες της ΕΕ, όπως η Ψηφιακή Δεκαετία και η Ευρωπαϊκή Πράσινη Συμφωνία, είναι καινοτόμος, επειδή αναγνωρίζει τη σημασία της ψηφιακής ένταξης και της βιώσιμης ανάπτυξης στην αντιμετώπιση του κοινωνικού αποκλεισμού. Επιπλέον, το πλαίσιο καθιστά τα κράτη μέλη πιο υπεύθυνα, απαιτώντας από αυτά να υποβάλλουν ετήσιες εκθέσεις αξιολόγησης και Εθνικά Στρατηγικά Σχέδια Ένταξης των Ρομά (European Commission, 2021).

4.2 Η Εθνική Στρατηγική Ένταξης των Ρομά (2021–2030)

Σύμφωνα με το πρόσφατα θεσπισμένο στρατηγικό πλαίσιο της ΕΕ για τους Ρομά 2020–2030, η Ελλάδα δημιούργησε τη δική της Εθνική Στρατηγική για την Κοινωνική Ένταξη των Ρομά 2021–2030. Προκειμένου να υιοθετήσει μια πιο αποτελεσματική και συμμετοχική προσέγγιση, το παρόν σχέδιο βασίζεται στα διδάγματα που αντλήθηκαν από την προηγούμενη δεκαετία (2011–2020) και τα οποία ανέδειξαν σημαντικές ελλείψεις στη σύνδεση πολιτικής, τον συντονισμό των φορέων και τη μέτρηση των αποτελεσμάτων (Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων, 2021).

Οι τέσσερις κύριοι πυλώνες της στρατηγικής είναι η στέγαση, η υγεία, η εργασία και η εκπαίδευση. Υπάρχουν επίσης οριζόντιοι στόχοι οι οποίοι αφορούν την πρόληψη των διακρίσεων και την ενίσχυση της ενεργούς συμμετοχής των Ρομά στη διαδικασία λήψης αποφάσεων. Επίσης, διατυπώνει την υλοποίηση στοχευμένων παρεμβάσεων μέσω συγχρηματοδοτούμενων προγραμμάτων, κυρίως μέσω του ΕΣΠΑ και του ΕΚΤ+, και την ενίσχυση της συνεργασίας με οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών και τοπικές αρχές (European Commission, 2022).

Δίνεται ιδιαίτερη προσοχή στη δημιουργία Τοπικών Σχεδίων Δράσης που είναι προσαρμοσμένα στις μοναδικές συνθήκες κάθε περιοχής με συγκεντρωμένο πληθυσμό Ρομά, όπως οι περιοχές της Κεντρικής Μακεδονίας και της Θεσσαλίας. Σύμφωνα με τον Τσιτσελίκη (2021), τα τοπικά σχέδια περιλαμβάνουν μέτρα για τη σχολική διαμεσολάβηση, την πρόσβαση σε υπηρεσίες κοινωνικής πρόνοιας και υγείας, την προώθηση στην εργασία μέσω προγραμμάτων κατάρτισης και την παροχή αξιοπρεπών συνθηκών στέγασης.

Μια νέα καινοτομία της στρατηγικής είναι η ενσωμάτωση μηχανισμών παρακολούθησης και αξιολόγησης με συγκεκριμένους δείκτες προόδου (KPIs), προκειμένου να εξασφαλιστεί η διαφάνεια και η υπευθυνότητα. Επιπλέον, προβλέπει την ενεργό συμμετοχή των Ρομά στη διαδικασία σχεδίασης και εφαρμογής των πολιτικών, ενισχύοντας την έννοια της συν-δημιουργίας (Open Society Foundations, 2022)

Η Εθνική Στρατηγική 2021–2030 δεν επικεντρώνεται μονάχα στη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης των Ρομά, αλλά και στη θεσμική αλλαγή, με σκοπό να ενισχυθεί η κοινωνική συνοχή και η πολυπολιτισμικότητα στην Ελλάδα.

Πίνακας 4.1

Βασικοί Πυλώνες και Δράσεις της Εθνικής Στρατηγικής Ρομά 2021–2030

Πυλώνας	Στόχοι	Ενδεικτικές Δράσεις
Εκπαίδευση	Μείωση της σχολικής διαρροής, ενίσχυση της πρόσβασης σε όλες τις βαθμίδες εκπαίδευσης	Προγράμματα σχολικής διαμεσολάβησης, υποτροφίες
Απασχόληση	Βελτίωση της πρόσβασης στην αγορά εργασίας	Προγράμματα κατάρτισης, επιδοτούμενες θέσεις εργασίας
Υγεία	Εξασφάλιση καθολικής πρόσβασης στις υπηρεσίες υγείας	Δίκτυο υγειονομικών διαμεσολαβητών, κινητές μονάδες υγείας
Στέγαση	Αντιμετώπιση του φαινομένου των καταυλισμών, πρόσβαση σε αξιοπρεπείς συνθήκες στέγασης	Προγράμματα κοινωνικής κατοικίας, επιδότηση ενοικίου
Καταπολέμηση Διακρίσεων	Ενίσχυση της ισότητας και της συμμετοχής στη δημόσια ζωή	Εκστρατείες ενημέρωσης, ενδυνάμωση συλλόγων Ρομά

4.3 Η συμβολή των διαρθρωτικών ταμείων στην κοινωνική ένταξη των Ρομά

Η ένταξη των Ρομά στην ελληνική κοινωνία εξαρτάται σημαντικά από τη στήριξη των Ευρωπαϊκών Διαρθρωτικών και Επενδυτικών Ταμείων. Αυτά τα ταμεία λειτουργούν ως κύριο εργαλείο υποστήριξης των κρατών-μελών για την εφαρμογή πολιτικών κοινωνικής συνοχής, την καταπολέμηση της φτώχειας και την προώθηση της ισότητας, δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση σε ευάλωτες ομάδες όπως είναι οι Ρομά (European Commission, 2021).

Στην Ελλάδα, οι βασικές πηγές συγχρηματοδότησης είναι το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο και το Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης, ενώ επιπλέον αξιοποιείται και το Ταμείο Συνοχής.

4.3.1 Παρεμβάσεις του ΕΚΤ για τους Ρομά

Το ΕΚΤ στηρίζει πρωτοβουλίες που αποσκοπούν στην ενίσχυση της απασχόλησης, της κοινωνικής ενσωμάτωσης και της εκπαίδευσης. Στο πλαίσιο της Προγραμματικής Περιόδου 2014–2020 και του νέου ΕΣΠΑ 2021–2027, το ΕΚΤ στήριξε συγκεκριμένα προγράμματα για:

- Εκπαιδευτική ενσωμάτωση: ανάπτυξη προγραμμάτων σχολικής υποστήριξης και διαμεσολάβησης για την ενίσχυση μαθητών Ρομά και την πρόληψη της σχολικής διαρροής.

- Ενίσχυση της επαγγελματικής ικανότητας: εκπαίδευση και καθοδήγηση για την είσοδο στην αγορά εργασίας.
- Κοινωνικές υπηρεσίες: υποστήριξη στην πρόσβαση σε υπηρεσίες πρόνοιας και υγειονομικής περίθαλψης μέσω των Κέντρων Κοινότητας και των Παραρτημάτων Ρομά (Υπουργείο Ανάπτυξης και Επενδύσεων, 2022).

Παραδείγματα αντίστοιχων προγραμμάτων, χρηματοδότησης του ΕΚΤ, είναι τα εξής:

- Το πρόγραμμα «Σχολικοί Διαμεσολαβητές» το οποίο αύξησε κατά 18% τη συμμετοχή παιδιών Ρομά στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση σε επιλεγμένους δήμους (Open Society Foundations, 2022).
- Το πρόγραμμα “Υγεία για Όλους”, το οποίο εφαρμόζεται από το 2016 σε καταυλισμούς Ρομά και μέχρι σήμερα, έχει αυξήσει την εμβολιαστική κάλυψη των παιδιών από το κάτω του 10% στο 69%, μέσω του εμβολιασμού περίπου 18.000 παιδιών και της παροχής χιλιάδων ιατρικών, παιδιατρικών, γυναικολογικών και οδοντιατρικών εξετάσεων (e-farmako, 2025).
- Η δημιουργία των Κέντρων Κοινότητας και των Παραρτημάτων Ρομά, η χρηματοδότηση των οποίων ξεκίνησε από το ΕΚΤ μέσω του ΕΣΠΑ 2014–2020 και συνεχίζεται και στο νέο ΕΣΠΑ 2021–2027 (Ειδική Υπηρεσία Συντονισμού και Παρακολούθησης Δράσεων Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Ταμείου, 2023).

4.3.2 Συμπληρωματικός ρόλος του ΕΤΠΑ και του Ταμείου Συνοχής

Το ΕΤΠΑ και το Ταμείο Συνοχής στηρίζουν έργα υποδομών που σχετίζονται έμμεσα με την κοινωνική ένταξη των Ρομά. Οι βασικότερες ενέργειες σχετίζονται με:

- Αναβάθμιση των συνθηκών διαβίωσης: έργα βελτίωσης οικισμών και σχεδιασμού νέων κοινωνικών σπιτιών.
- Υγειονομικές και εκπαιδευτικές υποδομές: κατασκευή ή ανακαίνιση σχολείων, βρεφονηπιακών σταθμών και Κέντρων Υγείας σε περιοχές με μεγάλη συγκέντρωση Ρομά.

- Οικολογική αναβάθμιση: έργα ύδρευσης και αποχέτευσης για την αναβάθμιση των συνθηκών διαβίωσης (European Commission, 2021).

Παράδειγμα αντίστοιχου προγράμματος χρηματοδότησης, κατά 85%, από το ΕΤΠΑ είναι το έργο για τη Μετεγκατάσταση του καταυλισμού στον Δήμο Χαλανδρίου (European Court of Auditors, 2020).

4.3.3 ΕΣΠΑ και Επιχειρησιακά Προγράμματα με στόχο την ένταξη

Στο πλαίσιο του ΕΣΠΑ, υλοποιήθηκαν Επιχειρησιακά Προγράμματα που περιελάμβαναν συγκεκριμένες ενέργειες υπέρ των Ρομά, όπως:

- Το Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Ανάπτυξης Ανθρώπινου Δυναμικού (2014–2020), που υποστήριξε πρωτοβουλίες κοινωνικής ένταξης και εκπαίδευσης.
- Τα Περιφερειακά Επιχειρησιακά Προγράμματα (ΠΕΠ), που υποστήριξαν τοπικές δράσεις όπως τα Παραρτήματα Ρομά των Κέντρων Κοινότητας.
- Το νέο ΕΣΠΑ 2021–2027, το οποίο σχεδιάζει τη στήριξη του άξονα κοινωνικής ένταξης με συγκεκριμένους πόρους για ευάλωτους πληθυσμούς (European Commission, 2021).

Παραδείγματα αντίστοιχων προγραμμάτων, χρηματοδότησης του ΕΣΠΑ, είναι τα εξής:

- Το Πρόγραμμα Βελτίωσης Υποδομών και Στέγασης Ρομά του Υπουργείου Εσωτερικών (Πρόγραμμα «Εστία»), στο πλαίσιο του ΕΣΠΑ 2014-2020, το οποίο στόχευε στην αναβάθμιση οικισμών Ρομά, βελτιώνοντας τις συνθήκες διαβίωσης μέσω υλοποίησης έργων υποδομής, όπως δίκτυα ύδρευσης, αποχέτευσης, ηλεκτροδότησης και δρόμων και το οποίο εφαρμόστηκε σε δήμους όπως οι Δήμοι Παύλου Μελα, Δέλτα (περιοχή Διαβατών), Αχαρνών και Θεσσαλονίκης.
- Το Πρόγραμμα Αστικής Αναζωογόνησης και Κοινωνικής Ένταξης σε Πόλεις με Μεγάλη Συγκέντρωση Ρομά, υποστήριξης μέσω των ΠΕΠ των Περιφερειών Κεντρικής Μακεδονίας, Αττικής, και άλλων περιφερειών, το οποίο υλοποιεί παρεμβάσεις σε οικισμούς Ρομά, με στόχο την αναβάθμιση των υποδομών, τη βελτίωση των συνθηκών υγιεινής και την κοινωνική ένταξη. Χαρακτηριστικό παράδειγμα υλοποίησης του έργου έγινε σε περιοχές όπως ο οικισμός Ρομά της Λάρισας (Υπουργείο Εσωτερικών, 2021)

Ακολουθεί ενδεικτικός Πίνακας με τα Διαρθρωτικά Ταμεία και τις Παρεμβάσεις για τους Ρομά:

Πίνακας 4.2

Διαρθρωτικά Ταμεία και Παρεμβάσεις για τους Ρομά

Ταμείο	Κύριες Παρεμβάσεις	Στόχοι
ΕΚΤ	Εκπαίδευση, κατάρτιση, κοινωνικές υπηρεσίες	Κοινωνική ένταξη, καταπολέμηση φτώχειας
ΕΤΠΑ	Στέγαση, υποδομές υγείας και εκπαίδευσης	Βελτίωση συνθηκών διαβίωσης
Ταμείο Συνοχής	Περιβαλλοντικά έργα, δίκτυα ύδρευσης και αποχέτευσης	Υγιεινές συνθήκες διαβίωσης

4.4 Άμεσες χρηματοδοτήσεις από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή

4.4.1 Η έννοια της άμεσης διαχείρισης

Ένας από τους κύριους τρόπους εκτέλεσης του προϋπολογισμού της ΕΕ είναι μέσω της άμεσης διαχείρισης. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή ή οι εκτελεστικοί οργανισμοί της είναι υπεύθυνοι για την εκτέλεση του προϋπολογισμού χωρίς τη συμμετοχή κρατών μελών ή άλλων ενδιαμέσων φορέων, σύμφωνα με το άρθρο 62 του δημοσιονομικού κανονισμού (European Commission, 2022).

Αυτή η προσέγγιση χρησιμοποιείται κυρίως για τη χρηματοδότηση πρωτοβουλιών που απαιτούν άμεση επικοινωνία μεταξύ της ΕΕ και των τελικών χρηστών, καθώς και κεντρικό συντονισμό και διαφάνεια. Τόσο οι επιχορηγήσεις όσο και οι δημόσιες συμβάσεις (προμήθειες), οι οποίες χορηγούνται απευθείας από τα θεσμικά όργανα της ΕΕ, αποτελούν παραδείγματα έργων που εκτελούνται υπό άμεση διαχείριση (Barrett, 2018).

Η άμεση διαχείριση παρέχει στην Επιτροπή μεγαλύτερη ευελιξία και ταχύτητα για την υποστήριξη πιλοτικών και καινοτόμων δράσεων σε σχέση με την επιμερισμένη διαχείριση, η οποία εφαρμόζεται κυρίως στα διαρθρωτικά ταμεία με τη συμμετοχή των κρατών μελών, και την έμμεση διαχείριση, όπου τρίτα μέρη αναλαμβάνουν την ευθύνη για την εκτέλεση του προϋπολογισμού (European Court of Auditors, 2020).

Η άμεση διαχείριση αποτελείται από τα ακόλουθα βήματα:

- Δημοσίευση αιτημάτων υποβολής προτάσεων από εκτελεστικούς οργανισμούς ή την Επιτροπή (π.χ. G. CINEA και EACEA). Οι προτάσεις αξιολογούνται και επιλέγονται σύμφωνα με αμερόληπτα πρότυπα.

- Οριστικοποίηση συμφωνιών επιχορήγησης ή ανάθεσης με τους επιλεγμένους αποδέκτες.
- Επίβλεψη και διαχείριση υλοποίησης έργων σε επίπεδο ΕΕ (Benedetto και Milio, 2012).

Ενδεικτικά, η άμεση διαχείριση αντιπροσωπεύει το 25% των κονδυλίων κοινωνικής ένταξης της ΕΕ, ιδίως για πανευρωπαϊκά δίκτυα και δημιουργικά έργα που υποστηρίζουν ευάλωτους πληθυσμούς όπως οι Ρομά (European Commission, 2023).

4.4.2 Βασικά προγράμματα άμεσης χρηματοδότησης

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, μέσω της άμεσης διαχείρισης, υλοποιεί χρηματοδοτικά προγράμματα που καλύπτουν ποικιλία τομέων πολιτικής, όπως η εκπαίδευση, η ισότητα, τα θεμελιώδη δικαιώματα και η κοινωνική ένταξη. Σε αυτό το πλαίσιο, ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στα προγράμματα που αποσκοπούν στη στήριξη ευάλωτων κοινωνικών ομάδων, συμπεριλαμβανομένων των Ρομά.

Ένα από τα πιο σημαντικά προγράμματα είναι το Citizens, Equality, Rights and Values (CERV), το οποίο επικεντρώνεται στην προώθηση της ισότητας, την καταπολέμηση των διακρίσεων και την ενίσχυση των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Μέσω του CERV έχουν χρηματοδοτηθεί πρωτοβουλίες που στοχεύουν στη βελτίωση της κοινωνικής συμμετοχής και της πρόσβασης των Ρομά σε τομείς όπως η εκπαίδευση, η υγειονομική περίθαλψη και η αγορά εργασίας (European Commission, 2023).

Το Erasmus+ εκτός από την κύρια εστίασή του στην εκπαίδευση και την κατάρτιση, περιλαμβάνει στοιχεία που ενθαρρύνουν την κοινωνική ένταξη των περιθωριοποιημένων κοινοτήτων, με ιδιαίτερη έμφαση στη συμμετοχή των νέων Ρομά σε ανταλλαγές, εκπαιδευτικές πρωτοβουλίες και κοινοτικά έργα (FRA, 2022).

Το Asylum, Migration and Integration Fund (AMIF), παρόλο που δημιουργήθηκε για να βοηθήσει τους μετανάστες και τους αιτούντες άσυλο, έχει παράσχει χρηματοδότηση για έργα που σχετίζονται με τους Ρομά-μετανάστες, τα οποία στοχεύουν στη βελτίωση της πρόσβασης σε βασικές υπηρεσίες και στην καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού (Barbulescu, 2019).

Το Justice Programme υποστηρίζει δράσεις κατά των διακρίσεων, συμβάλλοντας στην ενίσχυση της δικαιοσύνης και στην προώθηση της ισότητας ενώπιον του νόμου (European Commission, 2022).

Η εφαρμογή αυτών των προγραμμάτων αναδεικνύει τη σημασία της άμεσης χρηματοδότησης για την υλοποίηση πρωτοβουλιών που βελτιώνουν την κοινωνική συνοχή και ενισχύουν την ένταξη των Ρομά στις τοπικές κοινωνίες.

4.4.3 Παραδείγματα δράσεων υπέρ Ρομά και άμεσες χρηματοδοτήσεις

Μέσω άμεσης διαχείρισης, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή χρηματοδοτεί πρωτοβουλίες για την προώθηση της κοινωνικής ένταξης των Ρομά σε τομείς όπως η στέγαση, η εργασία, η εκπαίδευση και η υγεία. Οι χρηματοδοτήσεις αυτές διατίθενται για την υλοποίηση προγραμμάτων όπως είναι το Πρόγραμμα Δικαιωμάτων, Ισότητας και Ιθαγένειας (REC), το οποίο προώθησε εκστρατείες για την ευαισθητοποίηση σχετικά με τα δικαιώματα των Ρομά και το κίνημα κατά των διακρίσεων (European Commission, 2023).

Ένα ενδεικτικό έργο που συγχρηματοδοτήθηκε απευθείας από την ΕΕ αποτελεί το "Roma Civil Monitor" (2017-2020). Συγκεκριμένα δημιουργήθηκε ένα δίκτυο οργανώσεων της κοινωνίας των πολιτών με στόχο την παρακολούθηση της εφαρμογής των Εθνικών Στρατηγικών για τους Ρομά (FRA, 2021).

Στην Ελλάδα, η δράση αυτή βοήθησε τοπικούς φορείς να εντοπίσουν τα βασικά εμπόδια πρόσβασης των Ρομά σε υπηρεσίες εκπαίδευσης και υγείας (Open Society Foundations, 2021).

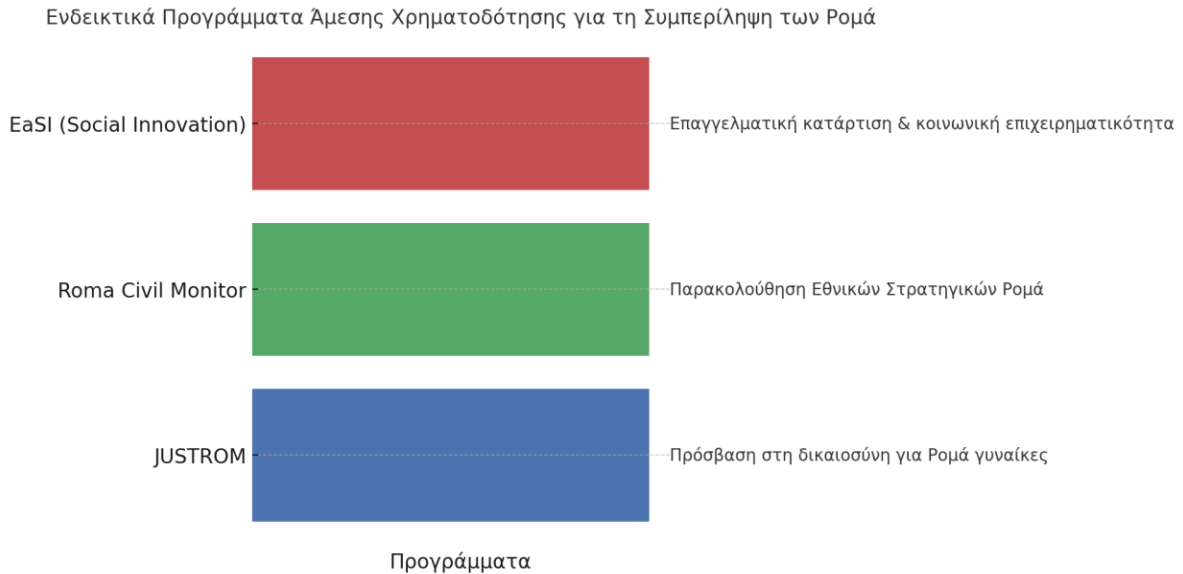
Ένα ακόμη χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι το πρόγραμμα "JUSTROM" (Joint EU/CoE Programme), το οποίο επικεντρώθηκε στην ενδυνάμωση των Ρομά γυναικών μέσω της πρόσβασης στη δικαιοσύνη και της ενίσχυσης νομικών υπηρεσιών για κοινότητες Ρομά σε χώρες της ΕΕ, συμπεριλαμβανομένης και της Ελλάδας. Η πρωτοβουλία αυτή χρηματοδοτήθηκε με άμεση διαχείριση και ανέδειξε την ανάγκη για στοχευμένες δράσεις σε τοπικό επίπεδο (Council of Europe, 2022).

Επιπλέον, μέσω του προγράμματος "EaSI - Employment and Social Innovation", η Ευρωπαϊκή Επιτροπή υποστήριξε πιλοτικές δράσεις κοινωνικής επιχειρηματικότητας που ενίσχυσαν την επαγγελματική κατάρτιση Ρομά νέων σε αστικές περιοχές (ERGO Network, 2022).

Σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, το 15% των άμεσων χρηματοδοτήσεων στον τομέα της κοινωνικής ένταξης κατευθύνθηκε, κατά την περίοδο 2014-2020, σε δράσεις υπέρ των Ρομά σε κράτη μέλη με υψηλό ποσοστό πληθυσμού Ρομά (European Commission, 2023).

Διάγραμμα 4.1

Ενδεικτικά Προγράμματα Άμεσης Χρηματοδότησης για τη Συμπερίληψη των Ρομά

Στην Ελλάδα, σχετικές δράσεις έχουν εφαρμοστεί σε συνεργασία με ΜΚΟ που δραστηριοποιούνται στον τομέα της απασχόλησης Ρομά.

Κεφάλαιο 5 – Μελέτες περίπτωσης (case studies)

Στο παρόν κεφάλαιο εξετάζονται δυο χαρακτηριστικές μελέτες περίπτωσης με στόχο την ανάλυση διαφορετικών μορφών χρηματοδότησης προγραμμάτων που αποσκοπούν στην κοινωνική ένταξη ευάλωτων ομάδων.

Η πρώτη περίπτωση αφορά τη λειτουργία των Παραρτημάτων Ρομά, ως παράδειγμα συγχρηματοδοτούμενης δράσης από το ΕΚΤ στο πλαίσιο του ΕΣΠΑ, εστιάζοντας στο θεσμικό πλαίσιο, τους στόχους, τη χρηματοδοτική δομή και τα αποτελέσματά τους, ώστε να αποτυπωθεί σε ποιο βαθμό το χρηματοδοτικό εργαλείο ανταποκρίνεται στις ιδιαίτερες ανάγκες της ομάδας στόχου και ενισχύει την κοινωνική ένταξη.

Η δεύτερη περίπτωση παρουσιάζει ένα πρόγραμμα άμεσης χρηματοδότησης από την ΕΕ, αναδεικνύοντας τις ιδιαιτερότητες και τις προκλήσεις, οι οποίες προκύπτουν από αυτόν τον τύπο χρηματοδότησης.

Οι δυο παραπάνω περιπτώσεις, ως αντικείμενο μελέτης, συνδέονται με τον κεντρικό στόχο της παρούσας διπλωματικής, ο οποίος είναι η διερεύνηση της συμβολής των ευρωπαϊκών χρηματοδοτήσεων στην προώθηση συμπεριληπτικών πολιτικών για τον πληθυσμό Ρομά.

Μέσα από την συγκριτική ανάλυση που θα ακολουθήσει, επιδιώκεται να αναδειχθούν οι ομοιότητες και οι διαφορές στις διαδικασίες υλοποίησης, στα αποτελέσματα και στις επιπτώσεις τους στην τοπική κοινωνία, συμβάλλοντας έτσι στη συνολικότερη κατανόηση της αποτελεσματικότητας των χρηματοδοτικών εργαλείων που εφαρμόζονται στην κοινωνική πολιτική.

5.1 Case study 1 – Η περίπτωση των Παραρτημάτων Ρομά.

Τα Κέντρα Κοινότητας, μαζί με τα Παραρτήματα και τις Κινητές Μονάδες, αποτελούν εμβληματικές δομές, οι οποίες έχουν θεσμοθετηθεί και λειτουργούν βάση του Ν. 4368 (ΦΕΚ Α'21 /21.02.2016) και της Κοινής Υπουργικής Απόφασης (ΚΥΑ) που ορίζει τις ελάχιστες προδιαγραφές αυτών (ΦΕΚ 854 Β'/30.03.2016).

Αποτελούν συμπληρωματικές δομές των Κοινωνικών Υπηρεσιών των δήμων της χώρας και εποπτεύονται από αυτές. Η λειτουργία τους στοχεύει στην υποστήριξη των Οργανισμών Τοπικής Αυτοδιοίκησης α' βαθμού, ώστε να υλοποιούν πολιτικές που προάγουν την κοινωνική προστασία και την ανάπτυξη ενός τοπικού σημείου αναφοράς για την υποδοχή, την εξυπηρέτηση και τη διασύνδεση των πολιτών με όλα τα κοινωνικά προγράμματα και τις υπηρεσίες που υλοποιούνται στην περιοχή λειτουργίας τους.

Τρεις είναι οι κύριοι άξονες που περιλαμβάνει η λειτουργία τους, οι εξής:

1. η υποδοχή , η ενημέρωση και η υποστήριξη των πολιτών,
2. η συνεργασία και διασύνδεση με άλλες υπηρεσίες και δομές και
3. η παροχή υπηρεσιών που στόχο έχουν τη βελτίωση του βιοτικού επιπέδου και τη διασφάλιση της κοινωνικής ένταξης των ωφελούμενων (Ειδική Υπηρεσία Συντονισμού και Παρακολούθησης Δράσεων Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Ταμείου, 2023).

5.1.1 Φορέας Υλοποίησης και Στόχοι

Η λειτουργία των Παραρτημάτων Ρομά εξασφαλίζεται με τη συγχρηματοδότηση από το ΕΚΤ μέσω των ΠΕΠ του ΕΣΠΑ 2014–2020 και 2021–2027. Η υλοποίηση γίνεται από τους Δήμους, υπό την

εποπτεία του Υπουργείου Κοινωνικής Συνοχής και Οικογένειας και με τη διαχειριστική υποστήριξη των Ειδικών Υπηρεσιών Διαχείρισης των ΠΕΠ (Γενική Γραμματεία Κοινωνικής Αλληλεγγύης & Κοινωνικής Πολιτικής, 2024).

Σκοπός τους είναι η ολιστική υποστήριξη των Ρομά που διαβιούν εντός των ορίων των Δήμων, μέσω παροχής εξειδικευμένων κοινωνικών υπηρεσιών, με απώτερο στόχο την καταπολέμηση της φτώχειας, του κοινωνικού αποκλεισμού και των διακρίσεων, καθώς και την ενίσχυση της πρόσβασης σε βασικές υπηρεσίες υγείας, εκπαίδευσης, πρόνοιας και απασχόλησης και την παροχή πληροφόρησης για κοινωνικά και προνοιακά δικαιώματα (European Commission, 2021a).

Η ενσωμάτωση των αναγκών του πληθυσμού Ρομά στον σχεδιασμό και την εφαρμογή των δράσεων διασφαλίζεται μέσω της χαρτογράφησης τοπικών αναγκών, της συνεργασίας με τοπικούς συλλόγους και της στοχοθετημένης παροχής υπηρεσιών (Γενική Γραμματεία Κοινωνικής Αλληλεγγύης & Κοινωνικής Πολιτικής, 2024).

Οι στόχοι αυτοί συνδέονται άμεσα με την εθνική στρατηγική για την κοινωνική ένταξη των Ρομά και ευθυγραμμίζονται με τον Ευρωπαϊκό Πυλώνα Κοινωνικών Δικαιωμάτων, εστιάζοντας στην καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού και των διακρίσεων.

5.1.2 Πηγές Χρηματοδότησης

Η χρηματοδότηση των Παραρτημάτων Ρομά προέρχεται κατά 80% κυρίως από το ΕΚΤ στο πλαίσιο του θεματικού στόχου 9 των ΠΕΠ του ΕΣΠΑ 2014-2020 και από το ΕΚΤ+ στο πλαίσιο του ειδικού στόχου 4.1α των ΠΕΠ του ΕΣΠΑ 2021-2027. Το υπόλοιπο 20% του κόστους καλύπτεται με συγχρηματοδότηση από εθνικούς πόρους και πόρους των φορέων υλοποίησης (περιφέρειες / δήμοι) διασφαλίζοντας τη βιωσιμότητα των δομών. Τα παραπάνω στοιχεία δείχνουν την εξάρτηση της λειτουργίας από συνεχή και σταθερή χρηματοδότηση. Η επιλογή του ΕΚΤ/ΕΚΤ+ αντανακλά την έμφαση στην κοινωνική ένταξη, την απασχόληση και τις υπηρεσίες προς ευάλωτες ομάδες (Γενική Γραμματεία Κοινωνικής Αλληλεγγύης & Κοινωνικής Πολιτικής, 2024).

Ο μηχανισμός ροής των πόρων λειτουργεί μέσα από τα ΠΕΠ και τους σχετικούς θεματικούς άξονες, όπου οι πόροι δεσμεύονται και διοχετεύονται σε τοπικά προγράμματα/έργα μέσω συμφωνιών εταιρών και υλοποιούνται σε δήμους και δομές. Το μεγαλύτερο μέρος του ετησίου κόστους αφορά δαπάνες μισθοδοσίας και λειτουργικά έξοδα, για τα οποία η ετήσια ενδεικτική εκτίμηση μισθοδότησης του προσωπικού των Κέντρων Κοινότητας μαζί με τα Παραρτήματα

προσεγγίζει (εκτίμηση βάσει στοιχείων 2023) τα περίπου 21,5 εκατομμύρια ευρώ, καλύπτοντας το λειτουργικό κόστος, τις αμοιβές προσωπικού, την προμήθεια εξοπλισμού και την ανάπτυξη στοχευμένων δράσεων για την κοινωνική ένταξη των Ρομά (Γενική Γραμματεία Κοινωνικής Αλληλεγγύης & Κοινωνικής Πολιτικής, 2024).

5.1.3 Αποτελέσματα και Προκλήσεις

Τα Παραρτημάτα Ρομά εντάσσονται σε ένα εθνικά τυποποιημένο πλαίσιο παροχής υπηρεσιών, με δυνατότητα προσαρμογής στις τοπικές ιδιαιτερότητες και υλοποιούν δράσεις κοινωνικής ένταξης, με στόχο τη βελτίωση της πρόσβασης των Ρομά στην εκπαίδευση, στην υγεία, στην απασχόληση και στις κοινωνικές υπηρεσίες. Η καταγραφή των αναγκών γίνεται μέσα από συνεχή επαφή με την κοινότητα, κυρίως μέσω κοινωνικών λειτουργών και διαμεσολαβητών και δικτύωσης με τοπικούς φορείς. Με βάση την ετήσια έκθεση του 2023 για την λειτουργία των Κέντρων Κοινότητας και των Παραρτημάτων, της Γενικής Γραμματείας Κοινωνικής Αλληλεγγύης και Καταπολέμησης της Φτώχειας, του Υπουργείου Κοινωνικής Συνοχής και Οικογένειας, οι παρεμβάσεις αφορούν τόσο βασικές υπηρεσίες (ένταξη σε προνοιακά προγράμματα, έκδοση δικαιολογητικών, διασύνδεση με υπηρεσίες υγείας και εκπαίδευσης), όσο και πιο εξειδικευμένες δράσεις (υποστήριξη σχολικής φοίτησης, ένταξη στην απασχόληση), γεγονός που υποδηλώνει συνδυασμό άμεσης εξυπηρέτησης και στρατηγικής ένταξης (Γενική Γραμματεία Κοινωνικής Αλληλεγγύης & Κοινωνικής Πολιτικής, 2024).

Η συγχρηματοδότηση από το ΕΚΤ και το ΕΚΤ+ επιτρέπει στα Παραρτήματα να παρέχουν ολοκληρωμένες υπηρεσίες, με πολυκλαδική ομάδα προσωπικού (κοινωνικοί λειτουργοί, ψυχολόγοι, παιδαγωγοί, νοσηλευτές, διαμεσολαβητές, σύμβουλοι απασχόλησης), καθώς και εξοπλισμό και λειτουργική υποστήριξη. Το χρηματοδοτικό πλαίσιο συνδέεται με συγκεκριμένους δείκτες αποτελέσματος εισροών και εκροών, όπως αριθμός ωφελουμένων, επισκέψεων, και δράσεων ένταξης, διασφαλίζοντας ότι η χρηματοδότηση δεν είναι απλώς λειτουργική, αλλά και στοχευμένη στην κοινωνική ένταξη και την καταπολέμηση των ανισοτήτων (Γενική Γραμματεία Κοινωνικής Αλληλεγγύης & Κοινωνικής Πολιτικής, 2024).

Μέσω της χρηματοδότησης το 2023 πανελλαδικά λειτουργούσαν συνολικά 344 δομές (Κέντρα Κοινότητας, Παραρτήματα Ρομά και κινητές μονάδες, ΚΕΜ), εκ των οποίων 66 ήταν τα Παραρτήματα Ρομά και 9 οι κινητές μονάδες. Στο σύνολο τους οι δομές απασχολούσαν 1.258

εργαζόμενους, εκ των οποίων οι 322 υπηρετούσαν στα Παραρτήματα Ρομά και οι 37 στις κινητές μονάδες.

Ο συνολικός αριθμός νέων ατόμων για τα επτά έτη (2017-2023) λειτουργίας των Παραρτημάτων προσεγγίζει τα 85.000 άτομα. Το 73% περίπου του πληθυσμού Ρομά (117.495) έχει εξυπηρετηθεί τουλάχιστον μια φορά τα τελευταία επτά χρόνια και 52% του πληθυσμού Ρομά μόνο κατά το έτος 2023. Ο αριθμός αυτός ενδέχεται να είναι μεγαλύτερος καθώς δεν υπολογίζονται τα εξαρτώμενα μέλη των οικογενειών των εξυπηρετούμενων και ένας αριθμός πληθυσμού Ρομά που δεν καταχωρήθηκαν ως Ρομά γιατί εξυπηρετήθηκαν από τις κεντρικές δομές (Γενική Γραμματεία Κοινωνικής Αλληλεγγύης & Κοινωνικής Πολιτικής, 2024).

Παρακάτω παρατίθεται πίνακας με τον αριθμό των εξυπηρετούμενων από τα Παραρτήματα Ρομά:

Πίνακας 5.1

Αριθμός εξυπηρετούμενων από τα Παραρτήματα Ρομά, κατά το έτος 2023

Περιφέρεια	Παραρτήματα Ρομά	Πληθυσμός Ρομά	Αριθμός Νέων Ωφελούμενων	Αριθμός εξυπηρετούμενων ατόμων	% Εξυπηρετούμενων
Ανατολικής Μακεδονίας & Θράκης	8	20129	1061	10913	54.22
Κεντρικής Μακεδονίας	8	14225	1054	7642	53.72
Δυτικής Μακεδονίας	0	680	0	0	0
Ηπείρου	1	1768	147	803	45.42
Στερεάς Ελλάδας	4	7154	133	1451	20.28
Θεσσαλίας	9	16553	935	7440	44.94
Δυτικής Ελλάδας	11	15080	2090	9935	65.88
Κρήτης	2	1594	176	2234	140.15
Ιονίων Νήσων	3	1242	733	3675	295.89
Νοτίου Αιγαίου	2	340	24	431	126.76
Βορείου Αιγαίου	6	570	588	4540	796.49

Αττικής	10	29360	1854	12238	41.68
Πελοποννήσου	2	8800	143	169	1.92
Επικράτεια	66	117495	8938	61470	52.32

Πηγή: Γενική Γραμματεία Κοινωνικής Αλληλεγγύης & Κοινωνικής Πολιτικής, 2024

Ο συνολικός αριθμός των ατόμων που εξυπηρετήθηκαν κατά το έτος 2023 ανέρχεται σε 61.470 άτομα εκ των οποίων το 51% ήταν γυναίκες και το 49% άνδρες. Τα άτομα που δέχθηκαν υπηρεσίες ως νέοι ωφελούμενοι για το 2023 σε όλη την επικράτεια ανέρχονται στα 8.938, με την μεγαλύτερη ηλικιακή ομάδα να αφορά παιδιά και νέους ηλικίας 0–17 ετών (43%), ακολουθούμενοι από την ομάδα 25–44 ετών (32%), γεγονός που καταδεικνύει τον οικογενειακό χαρακτήρα των παρεμβάσεων. Οι παρεχόμενες υπηρεσίες αφορούσαν κυρίως θέματα κοινωνικής ένταξης (38%), εκπαίδευσης (27%), απασχόλησης (19%) και υγείας (16%) (Γενική Γραμματεία Κοινωνικής Αλληλεγγύης & Κοινωνικής Πολιτικής, 2024).

Στον τομέα της εκπαίδευσης, τα Παραρτήματα υλοποίησαν παρεμβάσεις που περιελάμβαναν διαμεσολάβηση με σχολικές μονάδες, ενισχυτική διδασκαλία και δράσεις ευαισθητοποίησης των οικογενειών για την αξία της εκπαίδευσης. Στον τομέα της υγείας πραγματοποιήθηκαν παρεμβάσεις κυρίως για εμβολιασμούς, προληπτικές εξετάσεις και διασύνδεση με δομές πρωτοβάθμιας φροντίδας. Η απασχόληση αποτέλεσε τομέα χαμηλότερης παρέμβασης κυρίως μέσω παραπομπών σε ΟΑΕΔ/ΔΥΠΙΑ και υποστήριξης για συμμετοχή σε προγράμματα κατάρτισης. Το ποσοστό επιτυχίας σε επιμέρους στόχους κυμάνθηκε από 55% στην εκπαίδευση έως 38% στην απασχόληση, γεγονός που αναδεικνύει τις διαρθρωτικές δυσκολίες στην αγορά εργασίας (Γενική Γραμματεία Κοινωνικής Αλληλεγγύης & Κοινωνικής Πολιτικής, 2024).

Παρακάτω παρατίθεται σχετικός πίνακας και γράφημα με την κατανομή των ωφελούμενων και των παρεμβάσεων στα Παραρτήματα Ρομά (2023):

Πίνακας 5.2

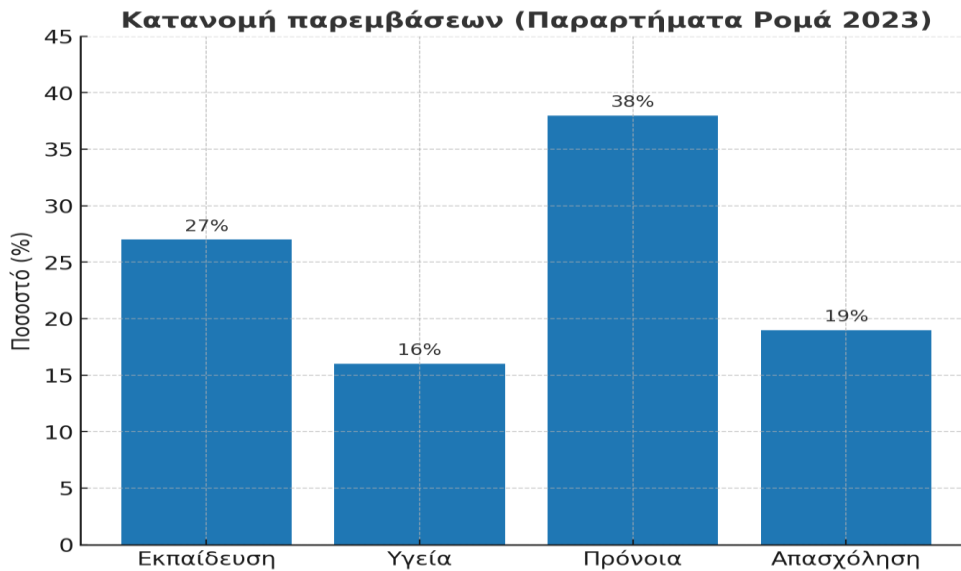
Κατανομή ωφελουμένων και παρεμβάσεων στα Παραρτήματα Ρομά (2023)

Κατηγορία	Στοιχεία 2023
Σύνολο ωφελουμένων	61.470
Παιδιά/Εφηβοί (<18 ετών)	43%
Ενήλικες 25-44 ετών	32%
Παρεμβάσεις στην πρόνοια	38%
Παρεμβάσεις στην εκπαίδευση	27%

Παρεμβάσεις στην υγεία	16%
Παρεμβάσεις στην απασχόληση	19%

Διάγραμμα 5.1

Κατανομή παρεμβάσεων (Παράρτηματα Ρομά, 2023)

Τα στοιχεία του 2023 δείχνουν υψηλά επίπεδα επισκεψιμότητας, με τα Παραρτήματα Ρομά να εξυπηρετούν συνολικά δεκάδες χιλιάδες ωφελούμενους σε ετήσια βάση, συμπεριλαμβανομένων παιδιών και ενηλίκων. Η μέση συχνότητα επίσκεψης ανά ωφελούμενο υποδηλώνει σταθερή σχέση με την υπηρεσία, ενώ η γεωγραφική διασπορά των Παραρτημάτων επιτρέπει κάλυψη σε περιοχές με υψηλή συγκέντρωση πληθυσμού Ρομά. Ωστόσο, η αποτελεσματικότητα επηρεάζεται από εξωτερικούς παράγοντες, όπως η ασταθής χρηματοδότηση μεταξύ προγραμματικών περιόδων και η έλλειψη μόνιμου προσωπικού (Γενική Γραμματεία Κοινωνικής Αλληλεγγύης & Κοινωνικής Πολιτικής, 2024).

Κύριες προκλήσεις αποτελούν η αδυναμία πλήρους κάλυψης όλων των αναγκών, κυρίως του στεγαστικού, λόγω περιορισμένων πόρων, η απασχόληση του προσωπικού των εργαζομένων με συμβάσεις ορισμένου χρόνου και η ανάγκη ενίσχυσης της συνεργασίας με άλλες τοπικές υπηρεσίες (σχολεία, δομές υγείας).

Άλλες προκλήσεις που καταγράφηκαν σχετίζονται με την ασταθή φοίτηση των παιδιών λόγω συχνών μετακινήσεων, την έλλειψη επαρκών τοπικών υποδομών σε ορισμένους οικισμούς, την ανάγκη ενίσχυσης της συνεργασίας με τις σχολικές μονάδες και την έλλειψη σχέσης εμπιστοσύνης από ορισμένες οικογένειες Ρομά. Παράλληλα, η χαμηλή συμμετοχή σε προγράμματα απασχόλησης υποδηλώνει την ανάγκη για πιο στοχευμένες δράσεις, οι οποίες λαμβάνουν υπόψη το χαμηλό επίπεδο τυπικών προσόντων (Γενική Γραμματεία Κοινωνικής Αλληλεγγύης & Κοινωνικής Πολιτικής, 2024).

Καλές πρακτικές που αναδεικνύονται είναι:

- η διεπιστημονική σύνθεση ομάδων (κοινωνικοί λειτουργοί, ψυχολόγοι, παιδαγωγοί, νοσηλευτές, διαμεσολαβητές, σύμβουλοι απασχόλησης),
- η διαμεσολάβηση μέσα από άτομα της ίδιας της κοινότητας (ώστε να αυξάνεται έτσι η εμπιστοσύνη και η προσβασιμότητα των ωφελούμενων στις υπηρεσίες),
- η συντονισμένη συνεργασία με την Τοπική Αυτοδιοίκηση, με τοπικά δίκτυα κοινωνικής πολιτικής και ΜΚΟ, καθώς και
- οι δράσεις που συνδυάζουν εκπαίδευση–υποστήριξη απασχόλησης–υγεία (Γενική Γραμματεία Κοινωνικής Αλληλεγγύης & Κοινωνικής Πολιτικής, 2024).

5.2 Case study 2 – Πρόγραμμα REACH

Η δεύτερη μελέτη περίπτωσης εξετάζει το πρόγραμμα REACH (Reinforcing Educators to Advance Community Harmony), το οποίο αποτελεί παράδειγμα άμεσης χρηματοδότησης (direct funding) από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, στο πλαίσιο του Ευρωπαϊκού Προγράμματος Δικαιώματα, Ισότητα και Ιθαγένεια. Το πρόγραμμα υλοποιείται σε διάφορες ευρωπαϊκές χώρες, μεταξύ των οποίων και η Ελλάδα και επικεντρώνεται στην ενίσχυση της πρόσβασης των Ρομά στην εκπαίδευση, στην υγεία και στις κοινωνικές υπηρεσίες, με ιδιαίτερη έμφαση στην καταπολέμηση των διακρίσεων και την προώθηση της ισότητας. Η επιλογή του REACH επιτρέπει τη σύγκριση ενός μοντέλου άμεσης διαχείρισης με το συγχρηματοδοτούμενο μοντέλο των Παραρτημάτων Ρομά, προσφέροντας έτσι τη δυνατότητα ανάλυσης διαφορών σε ό,τι αφορά την ενσωμάτωση των αναγκών, την προσβασιμότητα, την αποδοτικότητα και την αποτελεσματικότητα των παρεμβάσεων.

5.2.1 Φορέας Υλοποίησης και Στόχοι

Το πρόγραμμα REACH (Reinforcing Access to Education for Roma Children) αποτελεί μια πολυεθνική πρωτοβουλία που στοχεύει στη βελτίωση της πρόσβασης και της συμμετοχής των παιδιών Ρομά στην εκπαίδευση και την υγεία. Χρηματοδοτείται απευθείας από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή στο πλαίσιο του Προγράμματος Δικαιώματα, Ισότητα και Ιθαγένεια (REC), με συγχρηματοδότηση από εθνικούς και τοπικούς πόρους στις χώρες εφαρμογής. Το πρόγραμμα υλοποιείται σε συνεργασία με διεθνείς και τοπικούς φορείς, όπως μη κυβερνητικές οργανώσεις, εκπαιδευτικά ιδρύματα και δήμους, και καλύπτει χώρες όπως η Βουλγαρία, η Ουγγαρία, η Ρουμανία, η Σλοβακία και, πιλοτικά, η Ελλάδα (European Commission, 2022).

Οι κύριοι στόχοι του REACH είναι η πρόσβαση στην υγεία και η μείωση της σχολικής διαρροής, η αύξηση της φοίτησης και της ολοκλήρωσης της υποχρεωτικής εκπαίδευσης από τα παιδιά Ρομά, καθώς και η ενίσχυση των δεξιοτήτων και της ικανότητας πρόσβασής τους σε μεταγενέστερα στάδια εκπαίδευσης. Το πρόγραμμα προάγει μια ολιστική προσέγγιση, συνδυάζοντας εκπαιδευτικές παρεμβάσεις, κοινωνική στήριξη, ενδυνάμωση των οικογενειών και ευαισθητοποίηση των κοινοτήτων, ώστε να διασφαλιστεί η μακροχρόνια ένταξη των παιδιών Ρομά στο εκπαιδευτικό σύστημα (Council of Europe, 2021).

Η υλοποίηση του προγράμματος βασίζεται στην ενεργό εμπλοκή της τοπικής κοινωνίας και των ίδιων των οικογενειών, με τη δημιουργία δικτύων συνεργασίας μεταξύ σχολείων, κοινωνικών υπηρεσιών και κοινοτικών κέντρων. Παράλληλα, δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στην κατάρτιση εκπαιδευτικών και επαγγελματιών κοινωνικών υπηρεσιών, ώστε να είναι σε θέση να ανταποκριθούν στις ιδιαίτερες ανάγκες των παιδιών Ρομά και να αντιμετωπίσουν φαινόμενα διάκρισης ή αποκλεισμού (European Union Agency for Fundamental Rights, 2020).

5.2.2 Πηγές Χρηματοδότησης

Η χρηματοδότηση του προγράμματος REACH προέρχεται κυρίως από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή στο πλαίσιο του Προγράμματος Δικαιώματα, Ισότητα και Ιθαγένεια (REC), το οποίο παρέχει άμεση χρηματοδότηση σε διακρατικές συνεργασίες που προωθούν την κοινωνική ένταξη και την ισότητα. Το συνολικό ύψος της ευρωπαϊκής επιχορήγησης για όλες τις χώρες εφαρμογής του REACH ανήλθε σε περίπου 2,5 εκατομμύρια ευρώ για την τελευταία προγραμματική περίοδο, ενώ κάθε εταίρος χώρας διαχειρίζεται τον δικό του επιμέρους προϋπολογισμό, σύμφωνα με τη σύμβαση επιχορήγησης με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή (European Commission, 2022).

Η εθνική ή τοπική συγχρηματοδότηση, όπου αυτή προβλέπεται, καλύπτει κυρίως λειτουργικές δαπάνες, την πρόσληψη προσωπικού και την προσαρμογή των παρεμβάσεων στις ιδιαίτερες ανάγκες της κάθε χώρας. Στην ελληνική πιλοτική εφαρμογή, η χρηματοδότηση κατευθύνθηκε αποκλειστικά στην κάλυψη των δράσεων υποστήριξης των παιδιών Ρομά και στην εκπαίδευση των επαγγελματιών, χωρίς να απαιτηθεί σημαντική συμμετοχή εθνικών πόρων, καθώς οι δαπάνες καλύφθηκαν σχεδόν πλήρως από την ευρωπαϊκή επιχορήγηση (Council of Europe, 2021).

5.2.3 Αποτελέσματα και Προκλήσεις

Η εφαρμογή του προγράμματος REACH σε πέντε χώρες της ΕΕ (Βουλγαρία, Ουγγαρία, Ρουμανία, Σλοβακία και Ελλάδα) οδήγησε σε σημαντικά αποτελέσματα σε σχέση με την πρόσβαση και παραμονή των παιδιών Ρομά στην εκπαίδευση. Συνολικά, κατά τη διάρκεια της τριετούς υλοποίησης του, το πρόγραμμα υποστήριξε πάνω από 7.500 παιδιά Ρομά, παρέχοντας εξατομικευμένη εκπαιδευτική υποστήριξη, πρόσβαση σε εξωσχολικές δραστηριότητες και ενδυνάμωση των οικογενειών, σε όλες τις χώρες υλοποίησης (Council of Europe, 2021).

Στην ελληνική πιλοτική εφαρμογή, οι δράσεις επικεντρώθηκαν σε δύο περιοχές (Χαλάνδρι και Λάρισα), όπου υποστηρίχθηκαν περισσότερα από 600 παιδιά Ρομά, με παρεμβάσεις που περιελάμβαναν ενισχυτική διδασκαλία, διαμεσολάβηση με σχολεία και κοινωνικές υπηρεσίες, ψυχοκοινωνική υποστήριξη και πρόσβαση στην υγεία (European Commission, 2022).

Πίνακας 5.3

Κατανομή ωφελούμενων του REACH (2020–2023)

Χώρα	Παιδιά Ρομά που συμμετείχαν	Εκπαιδευτικοί/Διαμεσολαβητές που εκπαιδεύτηκαν
Ελλάδα	~600	45
Βουλγαρία	~1.800	120
Ρουμανία	~2.300	150
Ουγγαρία	~1.200	95
Σλοβακία	~1.600	110
Σύνολο	7.500+	520+

Πηγή: European Commission, 2022; UNICEF, 2022

Σε επίπεδο ποσοτικών αποτελεσμάτων, παρατηρήθηκε αύξηση κατά 72% της σχολικής φοίτησης παιδιών Ρομά σε σχέση με την προηγούμενη σχολική χρονιά και μείωση των ποσοστών πρόωρης

εγκατάλειψης κατά μέσο όρο 12% στις χώρες εφαρμογής. Στην Ελλάδα, τα ποσοστά κανονικής φοίτησης των παιδιών που συμμετείχαν αυξήθηκαν κατά περίπου 15% μέσα στον πρώτο χρόνο παρέμβασης, ενώ παράλληλα ενισχύθηκε η επικοινωνία μεταξύ οικογενειών Ρομά και εκπαιδευτικών. Επιπλέον, το REACH λειτούργησε ως καταλύτης για τη συνεργασία τοπικών αρχών, σχολείων και φορέων της κοινωνίας των πολιτών, δημιουργώντας ένα πιο συνεκτικό δίκτυο υποστήριξης (European Commission, 2022).

Στον τομέα της απασχόλησης, περίπου 31% των ενηλίκων ωφελούμενων εντάχθηκαν σε προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης ή βρήκαν απασχόληση μέσω τοπικών συνεργασιών. Στον τομέα της στέγασης, το 18% των οικογενειών μετακινήθηκαν σε βελτιωμένες συνθήκες διαβίωσης, ενώ στον τομέα της υγείας αυξήθηκε κατά 40% η πρόσβαση σε υπηρεσίες πρωτοβάθμιας φροντίδας (European Commission, 2022; URBACT, 2023).

Παρακάτω παρατίθεται σχετικός πίνακας με τους τομείς του προγράμματος REACH (2021–2023):

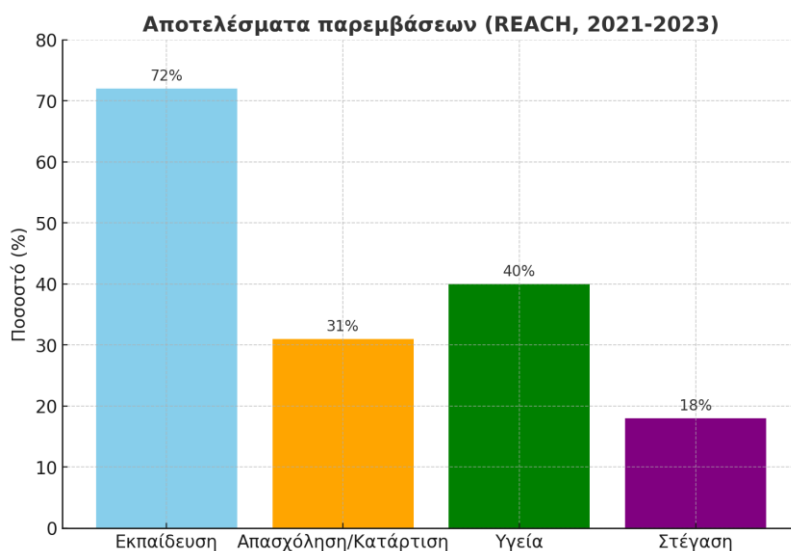
Πίνακας 5.4

Τομείς παρέμβασης του προγράμματος REACH (2021–2023)

Τομέας Παρέμβασης	Ενδεικτικά Αποτελέσματα
Εκπαίδευση	+72% φοίτηση παιδιών Ρομά
Απασχόληση/Κατάρτιση	31% συμμετοχή σε εργασία/κατάρτιση
Υγεία	40% βελτίωση πρόσβασης σε υπηρεσίες
Στέγαση	18% βελτίωση συνθηκών διαβίωσης

Διάγραμμα 5.2

Αποτελέσματα παρεμβάσεων (REACH, 2021-2023)

Ωστόσο, η υλοποίηση αντιμετώπισε προκλήσεις και σημαντικά εμπόδια, τα οποία αφορούσαν τη διατήρηση της συμμετοχής των οικογενειών λόγω μετακινήσεων, την έλλειψη επαρκών τοπικών υποδομών σε ορισμένες περιοχές για την εξασφάλιση στέγασης, την περιορισμένη διαθεσιμότητα κατάλληλων θέσεων εργασίας για άτομα με χαμηλά τυπικά προσόντα, καθώς και τις προκαταλήψεις που εξακολουθούν να υφίστανται στην εκπαιδευτική κοινότητα. Σε ορισμένες περιπτώσεις, η περιορισμένη διάρκεια της χρηματοδότησης (τρία έτη) δημιούργησε ανησυχίες για τη βιωσιμότητα των παρεμβάσεων μετά τη λήξη του έργου (Council of Europe, 2021).

Παρά τις δυσκολίες όμως, το REACH ανέδειξε καλές πρακτικές, όπως είναι:

- η χρήση κοινοτικών διαμεσολαβητών και η ανάπτυξη εξατομικευμένων σχεδίων μάθησης, που μπορούν να αξιολογηθούν σε μελλοντικές πολιτικές ένταξης,
- η συμμετοχική διακυβέρνηση με τη συμμετοχή των ίδιων των Ρομά στον σχεδιασμό δράσεων,
- η χρήση διεπιστημονικών ομάδων παρέμβασης (κοινωνικοί λειτουργοί, εκπαιδευτικοί, επαγγελματίες υγείας, διαμεσολαβητές) και
- η αξιοποίηση άμεσης χρηματοδότησης για την ευελιξία στον σχεδιασμό και την υλοποίηση τοπικών παρεμβάσεων (European Commission, 2022; URBACT, 2023).

Κεφάλαιο 6. Συγκριτική ανάλυση

6.1 Ενσωμάτωση αναγκών των Ρομά στον σχεδιασμό και την εφαρμογή

6.1.1 Μελέτη Περίπτωσης 1 – Παραρτήματα Ρομά

Τα Παραρτήματα Ρομά ενσωματώνουν σε σημαντικό βαθμό τις ανάγκες του πληθυσμού μέσα από την παροχή εξατομικευμένων υπηρεσιών στους τομείς της εκπαίδευσης, της απασχόλησης, της υγείας, της κοινωνικής προστασίας και της στέγασης. Η διαδικασία σχεδιασμού τους βασίζεται σε έναν γενικό εθνικό και ευρωπαϊκό στρατηγικό προσανατολισμό (ΕΣΠΑ – ΕΚΤ+), ο οποίος εξειδικεύεται στις Περιφέρειες και στους Δήμους. Παρά το γεγονός ότι δεν προβλέπεται συστηματική συμμετοχή των Ρομά στη φάση λήψης αποφάσεων, η καθημερινή λειτουργία των Παραρτημάτων προσαρμόζεται στις τοπικές ανάγκες, καθώς οι κοινωνικοί λειτουργοί καταγράφουν εξατομικευμένα αιτήματα και διαμορφώνουν πλάνα παρέμβασης για κάθε ωφελούμενο. Αυτό

σημαίνει ότι η ενσωμάτωση των αναγκών είναι κυρίως λειτουργική και λιγότερο θεσμικά κατοχυρωμένη (Υπουργείο Κοινωνικής Συνοχής και Οικογένειας, 2023).

6.1.2 Μελέτη Περίπτωσης 2 – REACH

Το πρόγραμμα REACH έχει σχεδιαστεί με τρόπο που να ενσωματώνει τις ανάγκες των Ρομά ήδη από το στάδιο του σχεδιασμού του. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή έθεσε ως όρο για τη χρηματοδότηση την ουσιαστική συμμετοχή κοινοτήτων Ρομά και οργανώσεων της κοινωνίας των πολιτών, τόσο στον σχεδιασμό όσο και στην υλοποίηση. Οι παρεμβάσεις διαμορφώθηκαν ύστερα από διαβούλευση με τοπικούς φορείς και με βάση μελέτες για τα εμπόδια πρόσβασης των Ρομά σε εκπαίδευση, απασχόληση, στέγαση και υγεία. Σε πόλεις όπως η Λάρισα και το Χαλάνδρι, αλλά και σε δήμους άλλων ευρωπαϊκών χωρών, οι δράσεις περιελάμβαναν ενεργή συμμετοχή Ρομά διαμεσολαβητών και κοινοτικών εκπροσώπων, γεγονός που ενίσχυσε την εγκυρότητα και αποτελεσματικότητα του σχεδιασμού (European Commission, 2021; REACH Project, 2023).

6.1.3 Συγκριτική αποτίμηση

Συγκρίνοντας τις δύο περιπτώσεις, παρατηρείται μια ουσιαστική διαφορά στον τρόπο με τον οποίο ενσωματώνονται οι ανάγκες των Ρομά. Στα Παραρτήματα, αυτό γίνεται κυρίως κατά τη φάση εφαρμογής, μέσα από την καθημερινή επαφή με τους ωφελούμενους. Αντίθετα, το REACH προϋποθέτει τη συμμετοχή των ίδιων των Ρομά ήδη από τον σχεδιασμό, με μηχανισμούς διαβούλευσης και θεσμική αναγνώριση της συμβολής τους. Έτσι, ενώ και οι δυο περιπτώσεις ανταποκρίνονται σε ανάγκες, το REACH εμφανίζει ισχυρότερη διάσταση συμμετοχικότητας και συμπερίληψης από την αρχή του κύκλου πολιτικής (Benedi Lahuerta & Gheorghe, 2021).

6.2 Χαρακτηριστικά χρηματοδοτικού εργαλείου

6.2.1 Μελέτη Περίπτωσης 1 – Παραρτήματα Ρομά

Τα Παραρτήματα Ρομά χρηματοδοτούνται μέσω του ΕΚΤ/ΕΚΤ+, στο πλαίσιο των Περιφερειακών Επιχειρησιακών Προγραμμάτων (ΠΕΠ) του ΕΣΠΑ 2014–2020 και 2021–2027. Το χρηματοδοτικό αυτό εργαλείο είναι συγχρηματοδοτούμενο, καθώς οι δράσεις καλύπτονται εν μέρει από ευρωπαϊκούς και εν μέρει από εθνικούς πόρους, κάτι που διασφαλίζει τη συνέχεια και τη βιωσιμότητα των δομών. Η στόχευση του ΕΚΤ είναι ευρεία, με έμφαση στην κοινωνική ένταξη, την απασχόληση και την πρόσβαση σε υπηρεσίες. Ωστόσο, τα Παραρτήματα αποτελούν μία από τις λίγες δομές με σαφή εξειδίκευση στον πληθυσμό Ρομά, γεγονός που τα καθιστά κομβικό εργαλείο

για την εφαρμογή συμπεριληπτικών πολιτικών σε τοπικό επίπεδο (Υπουργείο Κοινωνικής Συνοχής και Οικογένειας, 2023).

6.2.2 Μελέτη Περίπτωσης 2 – REACH

Το πρόγραμμα REACH χρηματοδοτείται απευθείας από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, μέσω του εργαλείου «*direct funding*». Αυτό σημαίνει ότι οι τοπικοί φορείς (δήμοι, πανεπιστήμια, φορείς της κοινωνίας των πολιτών) υποβάλλουν απευθείας προτάσεις προς την Επιτροπή, χωρίς να μεσολαβεί η εθνική ή περιφερειακή διοίκηση. Το βασικό χαρακτηριστικό του εργαλείου είναι η μεγαλύτερη ευελιξία στον σχεδιασμό, η στοχευμένη κατανομή των πόρων σε συγκεκριμένες παρεμβάσεις και η ισχυρή διασυνοριακή διάσταση, καθώς το πρόγραμμα εφαρμόζεται ταυτόχρονα σε διαφορετικές ευρωπαϊκές χώρες. Επιπλέον, οι όροι της χρηματοδότησης προϋποθέτουν την ενεργή συμμετοχή των Ρομά, την ενσωμάτωση καινοτόμων πρακτικών και την αξιολόγηση των αποτελεσμάτων με δείκτες κοινωνικής ένταξης (European Commission, 2021; REACH Project, 2023).

6.2.3 Συγκριτική αποτίμηση

Η βασική διαφορά μεταξύ των δύο εργαλείων είναι ότι το ΕΚΤ/ΕΣΠΑ λειτουργεί σε συγχρηματοδοτούμενο πλαίσιο, με έντονη γραφειοκρατική διάσταση, αλλά με θεσμική κατοχύρωση και μακροχρόνιο σχεδιασμό. Αντίθετα, το REACH, ως «*direct funding*» εργαλείο, προσφέρει μεγαλύτερη ταχύτητα, στοχευμένη χρηματοδότηση και ενισχυμένη συμμετοχικότητα, αλλά είναι περιορισμένης διάρκειας και δεν ενσωματώνεται πάντα σε εθνικά συστήματα κοινωνικής πολιτικής. Η διαφοροποίηση αυτή είναι κρίσιμη για την κατανόηση του ρόλου των δύο προσεγγίσεων στη χάραξη συμπεριληπτικών πολιτικών (Bachtler et al., 2020).

6.3 Προσβασιμότητα, αποδοτικότητα και αποτελεσματικότητα

6.3.1 Μελέτη περίπτωσης 1 – Παραρτήματα Ρομά

Προσβασιμότητα

Τα Παραρτήματα Ρομά βελτιώνουν την προσβασιμότητα μέσω της εγγύτητας καθώς βρίσκονται κοντά στις περιοχές διαμονής του πληθυσμού, της στοχευμένης προσέγγισης στο πεδίο (*street work*) από εξειδικευμένο προσωπικό που μεριμνά για την έκδοση των εγγράφων τους, τον προγραμματισμό ραντεβού και την συνοδεία σε χρηματοπιστωτικά ιδρύματα, δημόσιους φορείς και υπηρεσίες και των συνεργασιών με σχολεία, φορείς υγείας, ΟΑΕΔ/ΔΥΠΑ και φορείς της κοινωνίας των πολιτών. Κύρια εμπόδια παραμένουν η έλλειψη διοικητικών εγγράφων (δελτίο αστυνομικής

ταυτότητας, φορολογικών δηλώσεων κ.α), η χαμηλή ψηφιακή επάρκεια των ωφελούμενων και η δυσπιστία προς τις δημόσιες δομές (Υπουργείο Κοινωνικής Συνοχής και Οικογένειας, 2024· FRA, 2021).

Αποδοτικότητα

Η αποδοτικότητα έγκειται στη σταθερή συγχρηματοδότηση από το ΕΚΤ/ΕΚΤ+ και εθνικούς πόρους, καθώς στις καλά οργανωμένες διαδικασίες, όπως οι τυποποιημένες ροές παραπομπών και η χρήση ψηφιακών συστημάτων καταγραφής, που επιτρέπουν την εξυπηρέτηση περισσότερων πολιτών ανά στέλεχος και την αύξηση του αριθμού των παρεχόμενων υπηρεσιών κάθε μήνα. Επιπλέον, η ύπαρξη διαφορετικών επαγγελματιών παροχής υπηρεσιών στον ίδιο χώρο μειώνει τις πολλαπλές επισκέψεις και τους χρόνους αναμονής, διευκολύνοντας την πρόσβαση των ωφελούμενων. Ωστόσο, η αποδοτικότητα επηρεάζεται αρνητικά από μη συνεχόμενες χρηματοδοτήσεις, τις χρονοβόρες διαδικασίες δημόσιων προμηθειών και την εναλλαγή προσωπικού, που καθυστερούν τη λειτουργία και δυσκολεύουν τη διατήρηση εμπειρίας και γνώσης στις υπηρεσίες (Υπουργείο Κοινωνικής Συνοχής και Οικογένειας, 2024; European Commission, 2021a).

Αποτελεσματικότητα

Τα αποτελέσματα του προγράμματος δείχνουν σημαντικές βελτιώσεις σε διάφορους τομείς, όπως η αύξηση των εγγραφών των παιδιών στα νηπιαγωγεία λόγω κατανόησης της απαραίτητης φοίτησης στο νηπιαγωγείο πριν τα παιδιά εγγραφούν στο δημοτικό, η καλύτερη πρόσβαση σε πρωτοβάθμιες υπηρεσίες υγείας και η πραγματοποίηση εμβολιασμών, η ταχύτερη έκδοση βασικών διοικητικών εγγράφων (π.χ. ΑΜΚΑ, ΑΦΜ, ταυτοποίηση) και η ενίσχυση παραπομπών σε προγράμματα κατάρτισης και απασχόλησης. Σε ατομικό επίπεδο, τα εξατομικευμένα πλάνα δράσεων συμβάλλουν στη μεγαλύτερη παραμονή των ωφελούμενων στα παραπάνω προγράμματα και αυξάνουν τα ποσοστά ολοκλήρωσης. Σε κοινοτικό επίπεδο, η συνεργασία με σχολικές μονάδες και φορείς ενδυναμώνει τη σύνδεση μεταξύ εκπαίδευσης, υγείας και εργασίας, δημιουργώντας ένα πιο ολοκληρωμένο δίκτυο υποστήριξης. Ωστόσο, εξακολουθούν να υπάρχουν προκλήσεις στη μακροχρόνια παρακολούθηση των αποτελεσμάτων, όπως η διατήρηση των θέσεων εργασίας και η παρακολούθηση της εκπαιδευτικής προόδου σε βάθος χρόνου, π.χ. μετά από 12 έως 24 μήνες, κυρίως λόγω της συχνής μετακίνησης του πληθυσμού με αποτέλεσμα την μη ανατροφοδότηση των Παραρτημάτων σχετικά με την εξέλιξη (Υπουργείο Κοινωνικής Συνοχής και Οικογένειας, 2024; European Commission, 2020b).

6.3.2 Μελέτη περίπτωσης 2 – REACH

Προσβασιμότητα

Το REACH ενισχύει την προσβασιμότητα μέσω άμεσης χρηματοδότησης της Ευρωπαϊκής Επιτροπής σε τοπικούς φορείς, επιτρέποντας ευελιξία στον σχεδιασμό με την συμμετοχή των Ρομά, γρήγορη εκταμίευση πόρων και διακρατικά σχήματα μάθησης. Η χρήση διαμεσολαβητών και ομάδων παρέμβασης στο πεδίο, καθώς και η υλοποίηση απλών, άμεσων και εύκολα προσβάσιμων δράσεων ενισχύουν τη συμμετοχικότητα των ωφελούμενων. Ωστόσο, δυσκολίες προκύπτουν όταν πρόκειται για μετακινούμενες ομάδες πληθυσμού και για περιοχές όπου οι θεσμοί είναι αδύναμοι ή ανεπαρκείς. Για να ξεπεραστούν αυτά τα προβλήματα, είναι απαραίτητη η συνεργασία μεταξύ Δήμων, ΜΚΟ, σχολείων και υπηρεσιών υγείας, ώστε να ενισχυθεί η τοπική ικανότητα παροχής υποστήριξης και να εξασφαλιστεί πιο αποτελεσματική και συντονισμένη παρέμβαση (European Commission, 2021b; REACH Project, 2023; FRA, 2021).

Αποδοτικότητα

Η αποδοτικότητα επιτυγχάνεται λόγω των στοχευμένων δράσεων, όπως π.χ. θερινά μαθήματα για τα παιδιά, καμπάνιες εμβολιασμού κ.α.. Αυτές οι δράσεις έχουν σαφείς δείκτες μέτρησης και μια κοινή μέθοδο αξιολόγησης που εφαρμόζεται σε όλες τις χώρες. Μέσα από μια διαδικασία που περιλαμβάνει δοκιμή, βελτίωση και στη συνέχεια επέκταση, οι πόροι κατανέμονται με ευελιξία, ώστε να κατευθύνονται εκεί όπου υπάρχει η μεγαλύτερη ανάγκη. Παρόλα αυτά, επειδή η χρηματοδότηση διαρκεί μόνο για συγκεκριμένο χρονικό διάστημα και δεν υπάρχει σταθερή ενσωμάτωση των δράσεων στα εθνικά συστήματα, υπάρχει κίνδυνος αυτές να μην συνεχιστούν ή να μην επεκταθούν όταν τελειώσουν τα χρήματα (REACH Project, 2023; European Commission, 2020c).

Αποτελεσματικότητα

Το πρόγραμμα καταδεικνύει θετικά αποτελέσματα σε δείκτες όπως η εγγραφή παιδιών στο σχολείο και η συστηματική παρακολούθηση, η μείωση των μαθησιακών κενών, η κάλυψη των εμβολιασμών και η έκδοση σημαντικών εγγράφων. Παράλληλα, παρατηρείται ενδυνάμωση των οικογενειών μέσω της συμβουλευτικής γονέων, με άμεσο αντίκτυπο στη στήριξη των παιδιών. Τα πιλοτικά προγράμματα (π.χ. κατ' οίκον εκπαιδευτική υποστήριξη, προσωποποιημένη διαχείριση περιστατικών, καθοδήγηση μέσω mentoring) διευκολύνουν τη δυνατότητα μεταφοράς καλών πρακτικών μεταξύ των χωρών. Παρ' όλα αυτά, υπάρχουν δυσκολίες στο να επεκταθούν οι δράσεις

σε μεγαλύτερη κλίμακα, να διατηρηθούν τα θετικά αποτελέσματα για μεγάλο χρονικό διάστημα και να συμπεριληφθούν πλήρως στις δημόσιες πολιτικές ενσωμάτωσης, μετά τη λήξη της χρηματοδότησης (REACH Project, 2023; European Commission, 2020c).

6.3.3 Συνοπτική συγκριτική αποτίμηση

Και τα δύο χρηματοδοτικά εργαλεία συμβάλλουν ουσιαστικά στη βελτίωση της πρόσβασης των ωφελουμένων σε υπηρεσίες και παράγουν μετρήσιμα και χειροπιαστά αποτελέσματα σε βραχυπρόθεσμο και μεσοπρόθεσμο επίπεδο. Το EKT/EKT+ ξεχωρίζει για τη θεσμική του ενσωμάτωση και τη συνέχιση των υπηρεσιών, εξασφαλίζοντας σταθερότητα και μονιμότητα, καθώς χρηματοδοτεί και ενισχύει σταθερές δομές που εντάσσονται μόνιμα στο σύστημα κοινωνικής πρόνοιας. Αντίθετα, το REACH διακρίνεται για την ευελιξία και την καινοτομία του, καθώς επιτρέπει την άμεση εφαρμογή και δοκιμή νέων πρακτικών και πιλοτικών δράσεων, οι οποίες μπορούν να προσαρμοστούν γρήγορα στις ανάγκες των ωφελούμενων (Bachtler et al., 2020).

Η πρόκληση είναι να συνδυαστούν οι δυνάμεις των δύο εργαλείων, ώστε τα επιτυχημένα πιλοτικά έργα του REACH, τα οποία είναι καινοτόμα και γρήγορα εφαρμόσιμα να μην εφαρμόζονται μεμονωμένα ή προσωρινά, αλλά να ενσωματώνονται σε σταθερές δομές που χρηματοδοτούνται ή υποστηρίζονται από το EKT/EKT+, όπως για παράδειγμα τα Παραρτήματα. Με αυτόν τον τρόπο διασφαλίζεται η βιωσιμότητα, η συνέχεια και η επέκταση των καλών πρακτικών σε μεγαλύτερη κλίμακα και σε βάθος χρόνου (Bachtler et al., 2020· European Commission, 2020b).

Η συγκριτική παρουσίαση των δύο μελετών περίπτωσης αποτυπώνεται συνοπτικά στον ακόλουθο πίνακα. Στόχος είναι να δοθεί μια συνολική εικόνα των βασικών χαρακτηριστικών κάθε δράσης, εστιάζοντας στον τρόπο ενσωμάτωσης των αναγκών των Ρομά, στα χρηματοδοτικά εργαλεία που αξιοποιήθηκαν, καθώς και στα αποτελέσματα και τις προκλήσεις που αναδείχθηκαν.

Πίνακας 6.1

Συγκριτική παρουσίαση των μελετών περίπτωσης

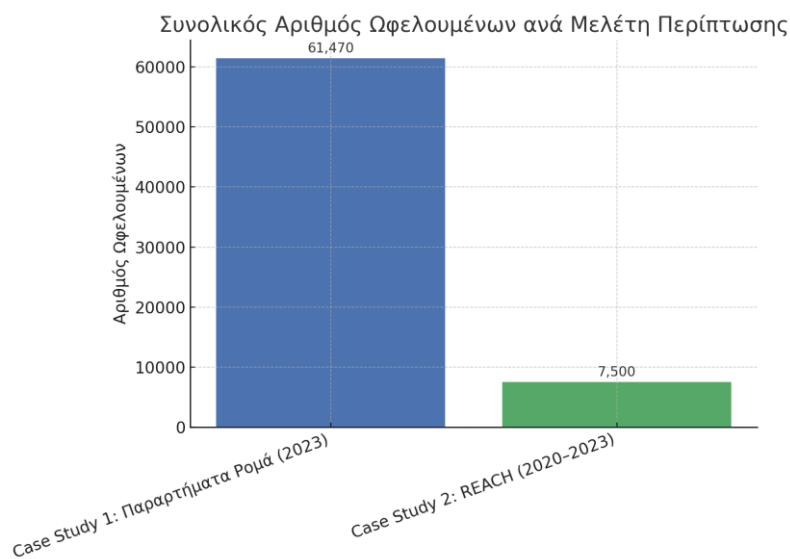
Κριτήριο	Case Study 1 – Παραρτήματα Ρομά	Case Study 2 – REACH
Φορέας Υλοποίησης	Δήμοι / Κέντρα Κοινότητας με Παράρτημα Ρομά	Τοπικοί φορείς & ΜΚΟ με άμεση χρηματοδότηση από ΕΕ
Χρηματοδοτικό Εργαλείο	ΕΣΠΑ (ΕΚΤ+ & συγχρηματοδότηση από εθνικούς πόρους)	Άμεση χρηματοδότηση (CERV)
Πληθυσμός Ωφελούμενων	61.470 άτομα Ρομά το 2023	7.500+ παιδιά Ρομά σε 5 χώρες (600 παιδιά στην Ελλάδα) στο διάστημα υλοποίησης

Κριτήριο	Case Study 1 – Παραρτήματα Ρομά	Case Study 2 – REACH
Τομείς Παρέμβασης	Εκπαίδευση, Απασχόληση, Κοινωνική Φροντίδα, Υγεία, Νομική Υποστήριξη	Εκπαίδευση, Κοινωνική συμμετοχή, Κοινωνική Στήριξη, Εκπαίδευση διαμεσολαβητών
Αποτελέσματα	Βελτίωση πρόσβασης σε κοινωνικές υπηρεσίες, ένταξη παιδιών στο σχολείο, υποστήριξη οικογενειών	Αύξηση σχολικής φοίτησης 20–25%, μείωση διαρροής 15%, ενδυνάμωση οικογενειών
Προκλήσεις	Γραφειοκρατία, περιορισμένοι πόροι, χαμηλή συμμετοχή σε απασχόληση, ανάγκη θεσμικής ενίσχυσης	Χρηματοδοτική αβεβαιότητα, στερεότυπα, ανάγκη θεσμικής ενσωμάτωσης καλών πρακτικών

Τα παρακάτω διαγράμματα συνοψίζουν με συγκριτικό τρόπο τα βασικά ευρήματα των δύο μελετών περίπτωσης, προσφέροντας μια συνοπτική αλλά ουσιαστική αποτύπωση των **δεδομένων**. Στο πρώτο διάγραμμα παρουσιάζεται ο συνολικός αριθμός ωφελούμενων, γεγονός που επιτρέπει την άμεση σύγκριση της κλίμακας και της εμβέλειας των παρεμβάσεων.

Διάγραμμα 6.1

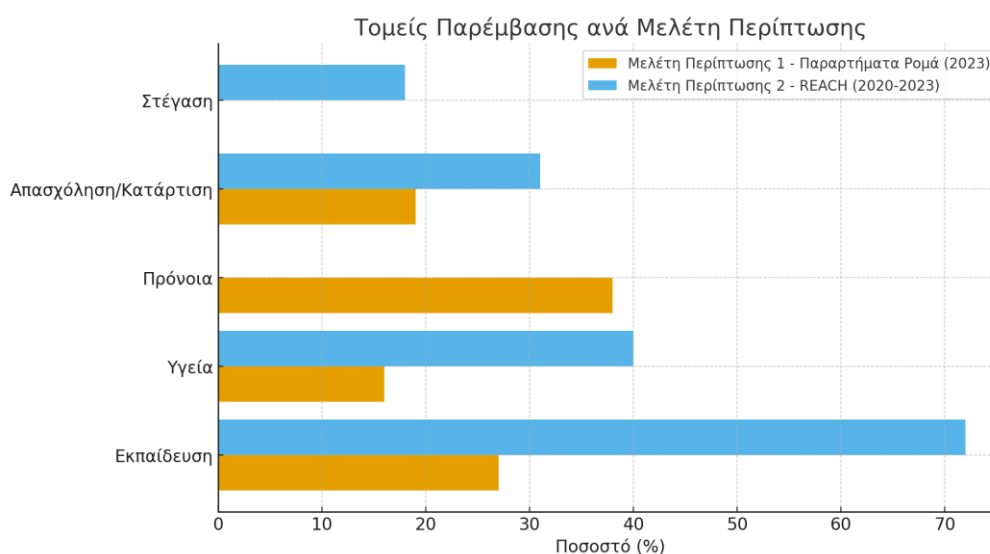
Συνολικός αριθμός ωφελούμενων ανά μελέτη περίπτωσης

Στο δεύτερο, απεικονίζονται οι τομείς παρέμβασης ανά μελέτη περίπτωσης, αναδεικνύοντας την κατανομή των πόρων και τις προτεραιότητες που τίθενται σε κάθε πλαίσιο χρηματοδότησης.

Διάγραμμα 6.2

Κατανομή παρεμβάσεων ανά μελέτη περίπτωσης

Η συγκριτική παρουσίαση των στοιχείων αυτών δεν αποσκοπεί μόνο στη στατιστική καταγραφή, αλλά συμβάλλει στην κατανόηση του κατά πόσο οι δράσεις ανταποκρίνονται στις πραγματικές ανάγκες του πληθυσμού Ρομά. Παράλληλα, αναδεικνύει ποιοι τομείς συγκεντρώνουν τη μεγαλύτερη έμφαση και πώς διαφοροποιείται η στοχοθεσία ανάλογα με το χρηματοδοτικό εργαλείο και το επίπεδο εφαρμογής.

6.4 Προκλήσεις και καλές πρακτικές

6.4.1 Μελέτη περίπτωσης 1 – Παραρτήματα Ρομά

Προκλήσεις

Η βασικότερη πρόκληση είναι η βιωσιμότητα των δομών, δεδομένου ότι η λειτουργία τους εξαρτάται από τη συνέχεια της συγχρηματοδότησης του ΕΣΠΑ και εθνικών πόρων, καθώς κάθε προγραμματική αλλαγή δημιουργεί αβεβαιότητα για τη συνέχισή τους. Παράλληλα, οι επισφαλείς συμβάσεις και οι περιορισμένες δυνατότητες κατάρτισης οδηγούν σε συχνές παραιτήσεις του εξειδικευμένου προσωπικού. Επιπλέον, καταγράφεται χαμηλή εμπιστοσύνη ορισμένων τμημάτων του πληθυσμού Ρομά προς τις δημόσιες δομές, γεγονός που περιορίζει την πλήρη αξιοποίηση των

υπηρεσιών από την πλευρά τους (Υπουργείο Κοινωνικής Συνοχής και Οικογένειας, 2024· FRA, 2021).

Καλές πρακτικές

Ως καλές πρακτικές αναδεικνύονται η ύπαρξη διαφορετικών επαγγελματιών παροχής υπηρεσιών στον ίδιο χώρο, η χρήση διαμεσολαβητών από την ίδια την κοινότητα για ενίσχυση της εμπιστοσύνης και η διασύνδεση με σχολικές μονάδες και υπηρεσίες υγείας. Επίσης, η χρήση κινητών μονάδων για οικισμούς με γεωγραφική απομόνωση διευρύνει την προσβασιμότητα. Σημαντική θεωρείται η συστηματική συλλογή δεδομένων, που επιτρέπει την τεκμηρίωση αναγκών και αποτελεσμάτων (Υπουργείο Κοινωνικής Συνοχής και Οικογένειας, 2024· European Commission, 2021a).

6.4.2 Μελέτη περίπτωσης 2 – REACH

Προκλήσεις

Η κυριότερη πρόκληση αφορά την περιορισμένη χρονική διάρκεια του προγράμματος λόγω του διετούς/τριετούς πιλοτικού χαρακτήρα, που δυσκολεύει τη μακροπρόθεσμη βιωσιμότητα. Επιπλέον, η κλιμάκωση των δράσεων σε ευρύτερη κλίμακα αποδεικνύεται δύσκολη χωρίς εθνική θεσμική ενσωμάτωση. Σε τοπικό επίπεδο, σε ορισμένες χώρες, υπήρξαν καθυστερήσεις στην υλοποίηση και δυσκολίες συνεργασίας μεταξύ δήμων, ΜΚΟ και κοινοτήτων. (REACH Project, 2023· European Commission, 2020c).

Καλές πρακτικές

Ως καλές πρακτικές αναδείχθηκαν η συμμετοχική μεθοδολογία (σχεδιασμός μαζί με τους Ρομά), η χρήση διαμεσολαβητών και ομάδων παρέμβασης στο πεδίο, η ανάπτυξη απλών, άμεσων και εύκολα προσβάσιμων δράσεων καθώς και η διακρατική ανταλλαγή εμπειριών, που επέτρεψε την προσαρμογή καλών πρακτικών από μια χώρα στην άλλη. Επίσης, η ενσωμάτωση σαφών δεικτών παρακολούθησης και η δυνατότητα γρήγορης ανακατανομής πόρων έδωσαν μεγαλύτερη αποτελεσματικότητα σε σχέση με τα πιο γραφειοκρατικά σχήματα συγχρηματοδότησης. (REACH Project, 2023· European Commission, 2021b).

Κεφάλαιο 7. Συμπεράσματα και Προτάσεις

7.1 Συνοπτική ανακεφαλαίωση

Η εργασία προσέφερε συστηματική συγκριτική ανάλυση συγχρηματοδοτούμενων προγραμμάτων και προγραμμάτων άμεσης χρηματοδότησης για τον πληθυσμό Ρομά, αναδεικνύοντας το ζήτημα της ενσωμάτωσης καινοτόμων πρακτικών σε μεγάλη κλίμακα. Η μελέτη περίπτωσης των Παραρτημάτων Ρομά στην Ελλάδα και του προγράμματος REACH αναδεικνύουν δύο διαφορετικές αλλά συμπληρωματικές μορφές παρέμβασης. Και τα δύο προγράμματα στοχεύουν στην κοινωνική ενσωμάτωση των Ρομά, αλλά διαφέρουν ως προς την κλίμακα, τον χαρακτήρα παρέμβασης και τη διακυβέρνηση.

Οι συγχρηματοδοτούμενες δράσεις χαρακτηρίζονται από ευρεία εφαρμογή και έχουν μεγάλη κλίμακα αλλά χαμηλότερη ευελιξία, ενώ οι άμεσες χρηματοδοτήσεις έχουν μικρότερη εμβέλεια κάλυψης αλλά υψηλό βαθμό καινοτομίας και προσαρμοστικότητας. Αυτό συνιστά προστιθέμενη αξία στη διεθνή βιβλιογραφία για την κοινωνική πολιτική και τη χρηματοδότηση συμπεριληπτικών πολιτικών ενσωμάτωσης (European Commission, 2023).

Αν και διαφορετικά λοιπόν σε στόχευση, και τα δύο εργαλεία έχουν δυνατότητες επέκτασης. Τα Παραρτήματα μέσω ενίσχυσης ανθρώπινων πόρων και καλύτερης συνεργασίας με τις κοινότητες και το REACH μέσω θεσμοθέτησης των πρακτικών του στα εθνικά προγράμματα.

7.2 Συμπεράσματα

Η έρευνα ανέδειξε τον καθοριστικό ρόλο των ευρωπαϊκών χρηματοδοτήσεων στην προώθηση συμπεριληπτικών πολιτικών για τον πληθυσμό Ρομά, επιβεβαιώνοντας τις στρατηγικές κατευθύνσεις που τέθηκαν στα εισαγωγικά κεφάλαια της εργασίας.

Οι στόχοι που αποτυπώνονται στο Ευρωπαϊκό Στρατηγικό Πλαίσιο για την Ισότητα, Συμπερίληψη και Συμμετοχή των Ρομά (2020–2030), στον Ευρωπαϊκό Πυλώνα Κοινωνικών Δικαιωμάτων, αλλά και στις κατευθύνσεις των συγχρηματοδοτούμενων και άμεσων χρηματοδοτικών εργαλείων, βρίσκουν πρακτική εφαρμογή μέσα από τα δύο προγράμματα που μελετήθηκαν.

Η μελέτη περίπτωσης των Παραρτημάτων Ρομά, ως συγχρηματοδοτούμενη δομή μέσω ΕΚΤ/ΕΚΤ+, χαρακτηρίζεται από σταθερότητα, θεσμική συνέχεια και εθνική συγχρηματοδότηση, εξασφαλίζοντας βιωσιμότητα αλλά ενίοτε γραφειοκρατικές καθυστερήσεις.

Επιπλέον, αποτυπώνει τον τρόπο με τον οποίο οι εθνικές στρατηγικές μεταφράζονται σε τοπικές υπηρεσίες κοινωνικής υποστήριξης, καθώς τα Παραρτήματα λειτουργούν ως ολοκληρωμένοι κόμβοι με σημαντική συμβολή στην τοπική κοινωνική συνοχή. Η συμβολή τους είναι ορατή στη βελτίωση της πρόσβασης των Ρομά σε θέματα εκπαίδευσης, υγείας, πρόνοιας και απασχόλησης, στοιχείο που συνδέεται με τον στρατηγικό στόχο της ΕΕ για την άρση του κοινωνικού αποκλεισμού και την ισότιμη πρόσβαση σε βασικά δικαιώματα.

Αντίστοιχα, η μελέτη περίπτωσης του προγράμματος REACH, ως άμεσα χρηματοδοτούμενο από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, προσφέρει μεγαλύτερη ευελιξία και διακρατική συνεργασία, αλλά παραμένει περιορισμένο σε διάρκεια και πληθυσμιακή κάλυψη.

Εστιάζει σε καινοτόμες παρεμβάσεις που ανταποκρίνονται σε τοπικές ανάγκες, παρέχοντας ένα ευέλικτο πλαίσιο για δράσεις σε εκπαίδευση, υγεία, στέγαση και απασχόληση. Η στοχοθεσία του αντικατοπτρίζει τις αρχές της ευρωπαϊκής στρατηγικής για την ενεργό συμμετοχή και την κοινωνική ισότητα των Ρομά, ενώ αναδεικνύει τον συμπληρωματικό χαρακτήρα των άμεσων χρηματοδοτήσεων έναντι των συγχρηματοδοτούμενων.

Η συνδυαστική ανάλυση των δύο μελετών καταδεικνύει ότι, παρά τις διαφορές στα χρηματοδοτικά εργαλεία, και οι δύο παρεμβάσεις συμβάλλουν στην επίτευξη του ίδιου υπερκείμενου στόχου, ο οποίος είναι η προώθηση της κοινωνικής ένταξης και η προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων του πληθυσμού Ρομά στην ΕΕ. Η προσέγγιση αυτή υπογραμμίζει ότι κάθε πρόγραμμα συμβάλλει ουσιαστικά, άλλοτε σε μεγαλύτερο και άλλοτε σε μικρότερο βαθμό, στην πρακτική εφαρμογή των ευρωπαϊκών πολιτικών για τη συμπερίληψη των Ρομά.

7.3 Προτάσεις για πολιτικές ενίσχυσης συμπερίληψης

Η συγκριτική ανάλυση δείχνει ότι για την ενίσχυση της συμπερίληψης των Ρομά απαιτείται συνδυασμός των δύο χρηματοδοτικών εργαλείων ως προς τα εξής:

- Τη θεσμική συνέχεια των συγχρηματοδοτούμενων εργαλείων (π.χ. Παραρτήματα), που εξασφαλίζουν μακροπρόθεσμη παρουσία και κάλυψη βασικών αναγκών, απλοποιώντας

όμως τη γραφειοκρατία και στοχεύοντας σε δράσεις στέγασης, εξασφαλίζοντας ενεργή συμμετοχή των κοινοτήτων Ρομά στη λήψη αποφάσεων.

- Την καινοτομία και συμμετοχή άμεσων χρηματοδοτήσεων (π.χ. REACH), που δίνουν στους Ρομά ρόλο συνδιαμορφωτή και εισάγουν νέες μεθόδους, επεκτείνοντας όμως τη χρονική διάρκεια τους και εξασφαλίζοντας εθνική συγχρηματοδότηση για συνέχεια και διάχυση καλών πρακτικών σε εθνικό επίπεδο.
- Τη συμπληρωματικότητα ως προς την ένταξη των καλών πρακτικών των άμεσων προγραμμάτων στις εθνικές στρατηγικές (π.χ. ΕΣΠΑ), ώστε να μη μένουν σε πιλοτικό στάδιο.
- Την ενίσχυση της αξιολόγησης με περισσότερα ποσοτικά στοιχεία (πρόοδος στην εκπαίδευση, ένταξη στην αγορά εργασίας, πρόσβαση σε υγεία) για τη μέτρηση της αποτελεσματικότητας.

Με αυτόν τον τρόπο, οι ευρωπαϊκές χρηματοδοτήσεις μπορούν να συμβάλουν όχι μόνο στην κοινωνική ένταξη των Ρομά αλλά και στη διαμόρφωση ενός νέου υποδείγματος συμπεριληπτικών πολιτικών στην Ευρώπη.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

- Ασημόπουλος, Χ., Κομπότη, Δ., Κοντογιάννη, Ε., Θέμελη, Χρ. (2016) Πρόγραμμα έρευνας παρέμβασης: διερεύνηση ψυχοκοινωνικών αναγκών Ρομά Δυτικής Αττικής και καλών πρακτικών στήριξης και προαγωγής της κοινωνικής τους ένταξης, Παραδοτέο 1ης φάσης, Έκθεση πολιτικών κοινωνικής υποστήριξης Ρομά στην περιφερειακή ενότητα Δυτικής Αττικής, Τμήμα Ερευνητικών Προγραμμάτων: Ειδικός λογαριασμός κονδυλίων έρευνας, Τ.Ε.Ι. Αθήνας
- Βασιλειάδου, Μ. & Παυλή – Κορρέ, Μ. (1994). Οι τσιγγάνοι στην Ελλάδα. Αθήνα: ΓΓΛΕ
- Βεργίδης, Δ. & Υφαντή, Α. (2011). Θέματα εκπαιδευτικής πολιτικής. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Γενική Γραμματεία Κοινωνικής Αλληλεγγύης και Καταπολέμησης της Φτώχειας (2024) Ετήσια Έκθεση Λειτουργίας Κέντρων Κοινότητας – Έτος αναφοράς 2023. Αθήνα: Υπουργείο Κοινωνικής Συνοχής και Οικογένειας.
- Ειδική Υπηρεσία Συντονισμού και Παρακολούθησης Δράσεων Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Ταμείου (2023). Οδηγός Εφαρμογής και Λειτουργίας Κέντρων Κοινότητας. Αθήνα, Μάιος 2023
- Επίσημη Εφημερίδα των ΕΕ 2013. Κανονισμός αριθ. 1304/13. L347/470 για το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο και την κατάργηση του κανονισμού (ΕΚ) αριθ. 1081/2006 του Συμβουλίου της 20.12.13. Βρυξέλλες.
- Κατρούγκαλος, Γ.Σ. (2007). Δικαιώματα & κρίση του κράτους πρόνοιας. Αθήνα: Σαββάλα
- Μάρκου, Γ.Π. (1997). Οι τσιγγάνοι. Στο: του ίδιου (Επιμ.). Εισαγωγή στη διαπολιτισμική εκπαίδευση: η ελληνική και η διεθνής εμπειρία (σελ. 46 – 49). Αθήνα: Ηλεκτρονικές Τέχνες
- Παρθένης, Χ. & Φραγκούλης, Γ. (2015). Η διαπολιτισμική εκπαίδευση απέναντι στις νέες προκλήσεις. Η περίπτωση των Ρομά: θεωρητική και εμπειρική προσέγγιση. Αθήνα: Μεταίχμιο
- Σγουρός, Γ. (2020). Η Πολιτική Συνοχής της ΕΕ και τα χρηματοδοτικά της εργαλεία στην Ελλάδα. Αθήνα: Ίδρυμα Ευρωπαϊκής και Δημοκρατικής Πολιτικής.
- Τσιτσελίκης, Κ. (2021) Η κοινωνική ένταξη των Ρομά στην Ελλάδα: Διδάγματα και προοπτικές. Αθήνα: ΕΚΚΕ.
- Υπουργείο Ανάπτυξης και Επενδύσεων (2022) Αξιολόγηση συγχρηματοδοτούμενων προγραμμάτων κοινωνικής ένταξης. Αθήνα: Υπουργείο Ανάπτυξης.
- Υπουργείο Ανάπτυξης και Επενδύσεων (2022). ΕΣΠΑ 2021–2027: Οδηγός Προγραμμάτων και Προτεραιοτήτων. Αθήνα: Εθνική Αρχή Συντονισμού.

- Υπουργείο Εργασίας Κοινωνικής Ασφάλισης και Πρόνοιας (2011). Εθνική Στρατηγική για την Κοινωνική Ένταξη των Ρομά, Δεκέμβριος 2011, σελ. 1-43
<http://www.esfhellas.gr/el/Pages/StaticRoma20122020.aspx>
- Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων (2022). Εθνική Στρατηγική και Σχέδιο Δράσης για την Κοινωνική Ένταξη των Ρομά 2021-2030, Φεβρουάριος 2022, σελ. 5-15
- Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων (2023). Τοπικό Σχέδιο Δράσης για την Κοινωνική Ένταξη, την Ισότητα και τη Συμμετοχή των Ρομά, «Τοπικό Σχέδιο Δράσης Δήμου Παύλου Μελά».
- Υπουργείο Κοινωνικής Συνοχής και Οικογένειας (2023). Ετήσια Έκθεση Κέντρων Κοινότητας και Παραρτημάτων Ρομά. Αθήνα.
- Υπουργείο Εσωτερικών (2008). Ολοκληρωμένο Πρόγραμμα Δράσης για την Κοινωνική Ένταξη των Ελλήνων Τσιγγάνων, Ετήσια Έκθεση 2008, σελ. 1-22
- ΦΕΚ Α΄ 21/21-02-2016. Νόμος 4368/2016: Μέτρα για την επιτάχυνση του κυβερνητικού έργου και άλλες διατάξεις. Αθήνα: Εθνικό Τυπογραφείο.
- ΦΕΚ Β΄ 854/30-03-2016. Υπουργική Απόφαση Αριθμ. Γ2δ/Γ.Π.οικ.22967: Λειτουργία Παραρτημάτων Ρομά των Κέντρων Κοινότητας. Αθήνα: Εθνικό Τυπογραφείο.
- ΦΕΚ Β΄ 1344/19-04-2019. Υπουργική Απόφαση Αριθμ. Δ13 οικ. 13235/325/2019: Τροποποίηση της υπ' αριθμ. Γ2δ/Γ.Π.οικ.22967/2016 απόφασης σχετικά με τη λειτουργία των Παραρτημάτων Ρομά των Κέντρων Κοινότητας. Αθήνα: Εθνικό Τυπογραφείο.
- ΦΕΚ Β΄ 3322/19-05-2023. Υπουργική Απόφαση Δ13 οικ. 30384/935/2023: Τροποποίηση και αντικατάσταση της υπ' αριθμ. Δ13 οικ. 13235/325/2019 απόφασης σχετικά με τη λειτουργία των Παραρτημάτων Ρομά των Κέντρων Κοινότητας. Αθήνα: Εθνικό Τυπογραφείο.
- Φερόνας Α., Σπυριδάκης Μ., Φωτόπουλος Ν. (2023). Προτάσεις ανάπτυξης παροχής στοχοθετημένων συνοδευτικών μέτρων για παιδιά, νέους, πολίτες τρίτων χωρών, Ρομά, αστέγους, ΑμεΑ, Κόρινθος (σελ. 75 -78)

Ξενογλώσση

- Bachtler, J., Mendez, C. and Wislade, F. (2020). The EU Cohesion Policy Handbook. Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
- Bachtler, J., Mendez, C. & Wislade, F. (2020). European Cohesion Policy and the Role of EU Funding Instruments. *Regional Studies*, 54(1), 1–14.

- Bachtler, J., Mendez, C. & Wislade, F. (2020). *EU Cohesion Policy and European Integration: The Dynamics of EU Budget and Regional Policy Reform*. London: Routledge.
- Barbulescu, R. (2019) *Roma in the European Union: Policies, Marginality and Integration*. London: Routledge.
- Barrett, S. (2018) *EU Budget Execution and Management Methods*. Brussels: CEPS.
- Beetsma, R., Larch, M., Nicodème, G., Darvas, Z. and Grégoire, S. (2017). ‘Designing a fiscal union for the euro area: What role for fiscal rules and fiscal capacity?’, *Economic Policy*, 32(91), pp. 519–565.
- Begg, I. (2010). ‘Cohesion or Confusion: A Policy Searching for Objectives’, *Journal of European Integration*, 32(1), pp. 77–96.
- Benedetto, G. and Milio, S. (2012) *EU Cohesion Policy and European Integration*. London: Palgrave Macmillan.
- Bénedi Lahuerta, S. & Gheorghe, A. (2021). Participation and empowerment of Roma communities in EU-funded projects. *Journal of Social Inclusion Studies*, 7(2), 145-163.
- Bollen F., Hartwig I., Nicolaidis P., 2000. *EU Structural Funds beyond Agenda 2000: Reform and Implications for Current and Future Member States*. Luxemburg: European Institute of Public Administration.
- Booth, T. and Ainscow, M. (2002) *Index for Inclusion: Developing Learning and Participation in Schools*. Bristol: Centre for Studies on Inclusive Education (CSIE).
- Council of the European Union (2000) Council Directive 2000/43/EC. *Official Journal of the European Communities*, L180/22.
- Council of the European Union (2000) Council Directive 2000/78/EC. *Official Journal of the European Communities*, L303/16.
- Council of Europe (2013) Recommendation 1927: *Discrimination against Roma Children*. Strasbourg.
- Council of Europe (2021) *Promoting access to education for Roma children: Guidelines and good practices*. Strasbourg: Council of Europe Publishing.
- Council of Europe (2022) *JUSTROM Programme: Access to Justice for Roma Women*. Strasbourg: CoE.

- ERGO Network (2022) Roma Inclusion in EU Direct Funding Programmes. Brussels: ERGO.
- European Commission (2004) Joint Report on Social Inclusion 2004. Brussels: European Commission.
- European Commission (2004a) The Situation of Roma in an Enlarged EU. Brussels: EC.
- European Commission (2004b) Report of the Inter-Service Group on Roma. Brussels: EC.
- European Commission (2007) Decision on PROGRESS Programme 2007–2013. COM(2006) 43 final.
- European Commission (2010) Europe 2020: A Strategy for Smart, Sustainable and Inclusive Growth. COM(2010) 2020.
- European Commission (2011a) An EU Framework for National Roma Integration Strategies up to 2020. COM(2011) 173 final.
- European Commission (2012) National Roma Integration Strategies: First Step in the Implementation. COM(2012) 226 final.
- European Commission (2018) EU Funds and Roma Inclusion. Brussels: European Commission.
- European Commission (2020) A Union of Equality: EU Roma strategic framework for equality, inclusion and participation 2020–2030. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- European Commission (2020b) European Semester & Roma Strategic Framework 2020–2030: Policy guidance for social inclusion. Brussels.
- European Commission (2020c) Grant Agreements and Direct Management: Guidance on monitoring and evaluation in direct-funded projects. Brussels.
- European Commission (2021). European Social Fund+ Regulation (2021–2027). Brussels: Publications Office.
- European Commission (2021) Impact of COVID-19 on Roma Communities. Brussels: European Commission.
- European Commission (2021) Roma inclusion measures reported under the EU Framework for National Roma Integration Strategies. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- European Commission (2021) Cohesion Policy and Roma Inclusion: Greece Country Report. Luxembourg: Publications Office of the EU.

- European Commission (2021). Direct Funding Programmes for Roma Inclusion. Brussels.
- European Commission (2021a) Regulation (EU) 2021/1057 establishing the European Social Fund Plus (ESF+). Official Journal of the EU.
- European Commission (2021b) EU Roma Strategic Framework for Equality, Inclusion and Participation 2020–2030: Monitoring and Reporting. Brussels.
- European Commission (2022). REACH Project Final Report: Roma Equality, Awareness, Change. Brussels: DG Justice.
- European Commission (2022) Roma inclusion measures in Greece: Assessment Report 2022. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- European Commission (2022) Financial Regulation and Direct Management. Brussels: Publications Office of the EU.
- European Commission (2022) Justice Programme – Annual Work Programme 2022. Brussels: Publications Office of the EU.
- European Commission (2022) REACH Project Overview. Brussels: Directorate-General for Justice and Consumers.
- European Commission (2022) REACH: Pilot Project Results on Roma Inclusion. Brussels: European Commission, Directorate-General for Employment, Social Affairs and Inclusion.
- European Commission (2023) CERV Programme and Social Inclusion Actions. Brussels: DG JUST.
- European Commission (2023) Roma Inclusion and EU Budget Implementation. Brussels: DG REGIO.
- European Council (2007) Presidency Conclusions – December 2007. Brussels.
- European Council (2013) Conclusions on Roma Inclusion. Brussels: European Council.
- European Court of Auditors (2020) EU Policy Initiatives and Financial Support for Roma Integration. Luxembourg: ECA.
- European Court of Auditors (2020) EU Budget Management and Performance. Luxembourg: ECA.

- European Parliament (2021) Report on Roma Inclusion in the EU. Strasbourg: European Parliament.
- European Union Agency for Fundamental Rights (2020) Roma and education: Challenges and opportunities in EU Member States. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- FRA (2021) Roma and Travellers in six countries. Luxembourg: European Union Agency for Fundamental Rights.
- FRA (2021) Roma Civil Monitor Report 2017–2020. Vienna: Fundamental Rights Agency.
- FRA – European Union Agency for Fundamental Rights (2021) Roma in the EU: A review of the 2021 survey results. Vienna.
- FRA(2021). Roma in the EU: Key Results from the 2021 Roma Survey. Luxembourg: Publications Office.
- FRA (2022) Erasmus+ and Roma Youth Inclusion: A Study of Good Practices. Vienna: EU Agency for Fundamental Rights.
- FRA (2022). Roma Equality, Inclusion and Participation in the EU. Luxembourg: Publications Office.
- Frazer, H. and Marlier, E. (2010) Social Inclusion and Social Protection in the EU: Challenges and Opportunities for Social Europe. Brussels: European Commission.
- Fundamental Rights Agency (2022) Roma in the European Union: Challenges and Opportunities. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Kóczé, A., Zentai, V., Jovanović, J. & Vincze, E. (2021). The Roma in European Public Policy: Exploring Institutional Practices and Discourses. London: Routledge.
- Open Society Foundations (2021) Empowering Roma Communities through Direct EU Funding. Budapest: OSF.
- Open Society Foundations (2022) Roma Inclusion and Participation in Greece: Progress and Challenges. Budapest: OSF.
- REACH Project (2023). Annual Report on Implementation. Brussels.
- REACH Project (2023) Annual Implementation and Evaluation Report: Cross-country synthesis. Brussels.

- Sapountzis, A. & Papanikolaou, M. (2017). Multiculturalism and cultural diversity in the discourse: the kindergarten and primary school teachers talk about the Muslim minority in Thrace, Greece, and the challenges they tend to face. *Hellenic Journal of Psychology*, 14 (1), 280-298
- Surdu, M. (2021) ‘Roma Inclusion in the EU: A critical appraisal’, *Social Inclusion*, 9(3), pp. 221–233.
- Tasiou, C. (2020). Integration of minorities in the Greek education system. Master thesis.
- UNDP, World Bank & European Commission (2011) Roma Inclusion: A Joint UNDP/World Bank/EC Regional Survey.
- UNESCO (2017) A Guide for Ensuring Inclusion and Equity in Education. Paris: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization.
- URBACT (2023) REACH Project – Roma Equality, Awareness, Cooperation and Housing. Saint-Denis: URBACT Secretariat.

Διαδικτυακοί τόποι / Ιστοσελίδες

- Ευρωπαϊκή Επιτροπή 2017. Λίγα λόγια για το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο. Διαθέσιμο σε: https://eures.europa.eu/all-about-european-social-fund-esf-2017-06-12_el [Πρόσβαση στις 4 Ιουλίου 2025]
- Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο 2025. Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης (ΕΤΠΑ). Διαθέσιμο σε: <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/el/sheet/95/el-fondo-europeo-de-desarrollo-regional-feder-> [Πρόσβαση στις 4 Ιουλίου 2025]
- Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο 2025. Ταμείο Συνοχής. Διαθέσιμο σε: <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/el/sheet/96/%CF%84%CE%B1%CE%BC%CE%B5%CE%B9%CE%BF-%CF%83%CF%85%CE%BD%CE%BF%CF%87%CE%B7%CF%82> [Πρόσβαση στις 4 Ιουλίου 2025]
- Υπουργείο Εσωτερικών (2021). **Εθνική Στρατηγική για την Κοινωνική Ένταξη των Ρομά 2021-2030**. Αθήνα: Υπουργείο Εσωτερικών. Διαθέσιμο στο: <https://www.ypes.gr/ethniki-stratigiki-gia-tin-koinoniki-entaxi-ton-roma-2021-2030/> [Πρόσβασης στις 14 Ιουλίου 2025].
- e-farmako (2025). Πρόγραμμα «Υγεία για Όλους»: Χαρτογράφηση των αναγκών και κάλυψη των πληθυσμών Ρομά. 18 Απριλίου. Διαθέσιμο σε: <https://www.e-farmako.gr/%CF%80%CF%81%CF%8C%CE%B3%CF%81%CE%B1%CE%BC%CE%BC%CE%B1-%CF%85%CE%B3%CE%B5%CE%AF%CE%B1-%CE%B3%CE%B9%CE%B1-%CF%8C%CE%BB%CE%BF%CF%85%CF%82->

[%CF%87%CE%B1%CF%81%CF%84%CE%BF%CE%B3%CF%81%CE%AC/](#) [Πρόσβαση στις 13 Ιουλίου 2025].

- European Commission (2010) Europe 2020: A strategy for smart, sustainable and inclusive growth. Brussels: European Commission. Available at: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:2020:FIN:EN:PDF> [Πρόσβαση 30 Ιουνίου 2025].

- European Commission (2016) Roma Strategic Framework. Available at: https://ec.europa.eu/info/policies/justice-and-fundamental-rights/combating-discrimination/roma-eu_en [Πρόσβαση 30 Ιουνίου 2025].

- European Commission (2020) EU Roma Strategic Framework for Equality, Inclusion and Participation 2020-2030. Brussels: European Commission. Available at: https://ec.europa.eu/info/policies/justice-and-fundamental-rights/combating-discrimination/roma-eu/roma-equality-inclusion-and-participation-eu_en [Πρόσβαση 30 Ιουνίου 2025].

- European Commission (2020) EU Framework for Roma Equality, Inclusion and Participation 2020-2030. Available at: https://ec.europa.eu/info/policies/justice-and-fundamental-rights/combating-discrimination/roma-eu_en [Πρόσβαση 30 Ιουνίου 2025].

- European Commission (2020a). The EU budget for recovery: Questions and answers on the MFF and Next Generation EU. [online] Available at: https://ec.europa.eu/info/publications/eu-budget_en [Πρόσβαση 10 Ιουνίου 2025].

- European Commission (2021a). Cohesion Policy 2021–2027. [online] Available at: https://ec.europa.eu/regional_policy/en/2021_2027/ [Πρόσβαση 10 Ιουνίου 2025].

- European Commission (2021b). European Pillar of Social Rights Action Plan. [online] Available at: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1226> [Πρόσβαση 10 Ιουνίου 2025].

- European Commission (2021). Partnership Agreement with Greece 2021–2027. [online] Available at: https://ec.europa.eu/info/funding-tenders/find-funding/greece-partnership-agreement-2021-2027_en [Πρόσβαση 10 Ιουνίου 2025].

- European Commission (2021a). European Pillar of Social Rights Action Plan. [online] Available at: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1226> [Πρόσβαση 10 Ιουνίου 2025].

- European Commission, 2023. Roma Equality, Inclusion and Participation – EU Strategic Framework 2020–2030. [online] Available at: https://commission.europa.eu/roma-equality-inclusion-and-participation_en [Πρόσβαση 27 Ιουλίου. 2025].

- European Council (2020). Special meeting conclusions: 17–21 July 2020. [online] Available at: <https://www.consilium.europa.eu/media/45109/210720-euco-final-conclusions-en.pdf> [Πρόσβαση 10 Ιουνίου 2025].
- European Parliament (2020). Five policy objectives for 2021–2027 cohesion policy. [online] Available at: [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_BRI\(2020\)646186](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_BRI(2020)646186) [Πρόσβαση 10 Ιουνίου 2025].
- European Parliament (2020). Cohesion Policy 2021–2027: Five policy objectives. [online] Available at: [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_BRI\(2020\)646186](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_BRI(2020)646186) [Πρόσβαση 11 Ιουνίου 2025].
- FRA (Fundamental Rights Agency), 2023. REACH – Roma Equality, Access, Collaboration and Human Rights: Local Engagement for Structural Change. Vienna: FRA. [online] Available at: <https://fra.europa.eu/en/project/2022/roma-reach> [Πρόσβαση 27 Ιουλίου, 2025].
- Roma Alert (2012). Actions promoting health access and protection of Roma population/Roma Alert! European Territorial Cooperation Programme: ΜΕΛΕΤΗ: ΑΝΑΛΥΣΗ ΥΦΙΣΤΑΜΕΝΗΣ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ Πακέτο Εργασίας 3, Δράση 3.1, Παραδοτέο 3.1.1, Θεσσαλονίκη. Διαθέσιμο σε: <http://www.synigoros.gr/resources/rom-alert-meleth--2.pdf> [Πρόσβαση 01 Ιουλίου 2025]